

A BOHEMIA FOLYÓIRAT 2012. ÁPRILIS–2013. MÁRCIUSI SZÁMÁNAK MELLÉKLETE

Fáradhatatlan szavak

Szimpózium
Rákos Péter
(1925–2002)
irodalomtudós,
egyetemi tanár emlékére

Bohemia
PRÁTELSKÝ KRUH • ∞ • BARÁTI KÖR

2012. november 15-én Fáradhatatlan szavak címmel nemzetközi szimpóziumot tartottak Budapesten Rákos Péter irodalomtudós (1925–2002), a prágai Károly Egyetem legendás hungarológusa emlékére. A Cseh Centrum, a Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, az MTA Irodalomtudományi Intézete, a Szlovák Intézet, a Kalligram Könyvkiadó és a Bohemia Baráti Kör közös rendezvényén jól ismert előadók, barátok idézték föl a Tanár Úr egyéniségét, munkásságát, könyveit, szellemi hagyatékát. Az előadások anyagát a Bohemia folyóirat e mellékletében bocsátjuk közre. Köszönet a szerzőknek szíves hozzájárulásukért és a Cseh Centrum munkatársainak, hogy az előadásokat a rendelkezésünkre bocsátották. – *A szerk.*

Bohemia
PŘÁTELSKÝ KRUH • BARÁTI KÖR

Megjelent a Bohemia folyóirat 2012. április–2013. márciusi számának mellékleteként
a Cseh Köztársaság Külügyminisztériumának támogatásával

Kiadja: Bohemia Baráti Kör

Felelős kiadó: Zachár Ottó

Szerkesztő: Molnár Éva

Korrektor: Molnár Klára

Fotó: Cseh Centrum és Zachár Ottó

Tördelés és nyomdai előkészítés: Veres Ágnes

ISSN 1219-0500

Nyomda: INFO Nyomdaipari Kft.

© Monok István, Jiří Januška, Berkes Tamás, Robert Svoboda,

Filep Tamás Gusztáv, Jankovics József, Gál Jenő

Příloha časopisu Bohemia č. duben/2012–březen/2013 vyšla s využitím

dotace MZV Česká republiky

Vydává: Přátelský kruh Bohemia

Odpovědný vydavatel: Ottó Zachár

Redaktorka: Éva Molnárová

Korektorka: Klára Molnárová

Snímky: České centrum Budapešť a Ottó Zachár

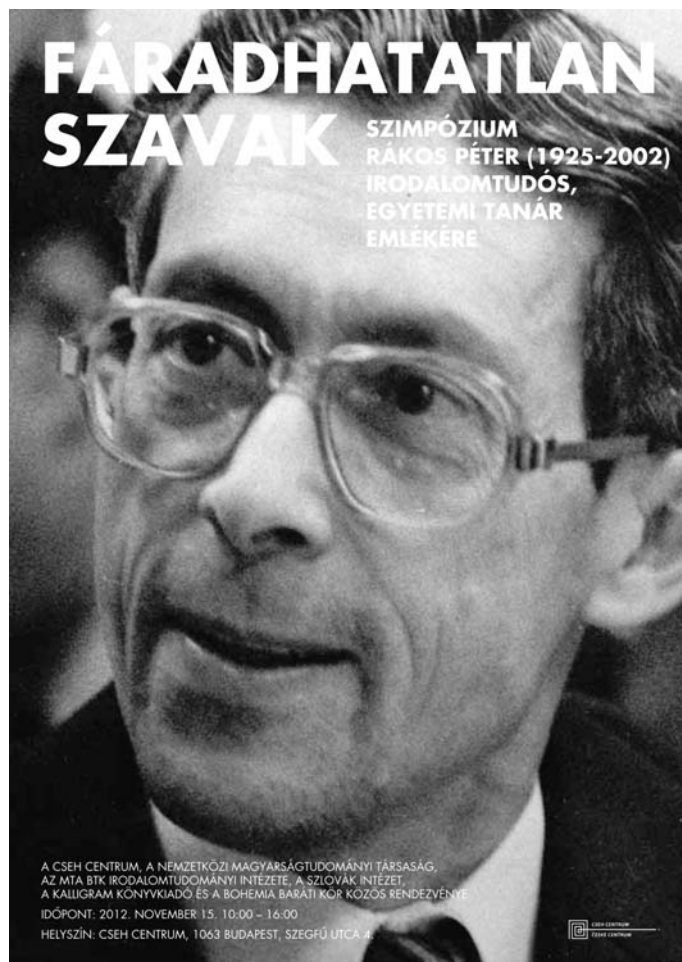
Příprava pro tisk: Ágnes Veres

ISSN 1219-0500

Vytištěno v tiskárně INFO Tiskárny s.r.o

© István Monok, Jiří Januška, Tamás Berkes, Robert Svoboda,

Tamás Gusztáv Filep, József Jankovics, Evžen Gál

Szimpózium
Rákos Péter
(1925–2002)
irodalomtudós,
egyetemi tanár emlékére

A Cseh Centrum, a Nemzetközi Magyarstudományi Társaság,
az MTA Irodalomtudományi Intézete,
a Szlovák Intézet, a Kalligram Könyvkiadó
és a Bohemia Baráti Kör közös rendezvénye
Időpont: 2012. november 15., 10–16 h
Helyszín: Cseh Centrum, 1063 Budapest, Szegfű u. 4.

A szimpózium programja

- Monok István megnyitó beszéde / 5. oldal
- Jiří Januška: A magyar nyelv és a magyar filológia oktatásának története a csehországi egyetemeken / 7. oldal
- Berkes Tamás: Rákos Péter fáradhatatlan szavai (a cseh nyelvű gyűjteményes kötet bemutatása) / 11. oldal
- Robert Svoboda: Rákos Péter szinkronhangja: Rákos Péter / 16. oldal

Kávészünet

- Filep Tamás Gusztáv: A kerékpáros kanonok, és a diákja. Pfeiffer Miklós és Rákos Péter kapcsolatának háttéréhez / 19. oldal
- Jankovics József: A hungarológia fogalmáról / 25. oldal

Ebédészünet

- Gál Jenő: Egy prágai magyar írástudó 1989 után / 29. oldal
- Szarka László: Rákos Péter közép-európai örjáratai
- Közép-európai nemzeti ön- és tükörképek. Pódiumbeszélgetés Szarka László (Budapest), Gál Jenő (Prága) és Tibor Pichler (Pozsony) részvételével
- Jankovics József (Budapest), Gál Jenő (Prága) és Tibor Pichler (Pozsony) részvételével. A beszélgetést vezette Szarka László.

Monok István: Emlékezés elnökünkre, Rákos Péterre

Az 2012. év végén, Magyarországon és a világban, a Nemzetközi Magyarástudományi Társaság vezetői, tagjai, magukon érezzük Rákos Péter kérdő tekintetét. Mert ne tegyünk úgy, mintha minden rendben menne. Való igaz, a magyarástudomány körül soha sem volt olyan időszak, amikor ne lettek volna viták, de napjainkban sokan visszaélnék a magyarástudomány megnevezéssel, olyan szellemben használják ezt a tudományos *terminus technicust*, ami a szakma tényleges művelői számára elfogadhatatlan. Természetesen ismét a többség, a józanul, egymás véleményére figyelő szakmabeliek érzik kellemetlenül magukat, mert egy **agyament** kisebbség visszaél nekkel, szimbólumokkal. És nem megoldás **az – és ezt** Rákos Péter is így gondolná –, ha tudományszakunkat másként nevezzük, mert nem az elnevezés a lényeges. Rákos Péter 1977-ben a frissen megalakult Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja lett, aztán vezetőségének is tagja, majd 1991-ben elnöke. Ma a kérdés úgy hangzik, hogy a Nemzetközi Magyarástudományi Társaságnak is elnöke lett volna? Meggyőződésem, hogy igen.

Milyen örökséget vett át az új elnök 1991-ben, amikor a szegedi Hungarológiai Kongresszuson a „*Régi és új peregrináció*” címmel vizsgáltuk a magyar és a magyarországi kulturális múlt európai kötődéseit, és melyet adott át 1996-ban, Rómában, amikor a Kongresszus főcíme „*A magyar kultúra és a kereszténység*” volt? Az 1977-ben alakult Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság összetett célkitűzéssel jött létre. De a lényege valamennyi célkitűzésnek az volt, hogy az akkori magyarországi, a szocialista tábor országában élő, és a másutt munkálkodó, a magyar múlttal – nyelv, irodalom, néprajz, történelem –, filológiai módszerekkel foglalkozók közötti szakmai kapcsolattartást megteremtse és ápolja. Emellett ezt a kutatói közösséget nemzetközi szinten is elismertté tegye. Ez utóbbi cél megvalósítása, **hogya** az UNESCO *Conseil international de la philosophie et des sciences humaines* (CIPSH) szervezeti keretében a *Fédération Internationale des Langues et Littératures Modernes* (FILLM) tagja lett, vagyis a magyar filológia (ebben az értelem-

ben a magyarástudomány) egy olyan közösség tagjává vált, mint amilyen volt a szlavisztika, a germanisztika, a romanisztika, a skandinavisztika vagy az újlatin tanulmányok. A magyar kultúra, **de** még a nyelv sem érthető pusztán a magyar nyelvű filológiai eredmények látókörben tartásával – ugyanúgy, ahogy a skandinavisták is számon tartják a latin középkort, vagy éppen a német, illetve szláv nyelvű forrásokat –, ezért a Társaság kezdettől fogva „Magyarország- és magyarástudományi (=hungarológia) Társaság” volt, és alapításától szorgalmazta a mindenkori Magyarország *történetével* foglalkozó szakemberek (magyarok és nem magyarok) bekapcsolását az együttes munkába. Ez a tartalmi áttörés történt Szegeden akkor, amikor Rákos Péter vette át a Társaság elnöki tisztét.

Rákos Péter elődje Bo Wickman (1917–2007), a svédországi finnugrisztika kiemelkedő nyelvésze volt. A főtárgy Klanciczay Tibor (1923–1992), aki energikusan, határozott elképzelésekkel irányította a társasági munkát. Klanciczay utóda Jankovics József lett, aki jól illett Rákos Péter humanista alkatához, az egyes **élt-**, nyelvi-, irodalmi-, kulturális és történeti eseményeket árnyaltan látó és láttatni akaró

szakmai karakteréhez. Az elnök aktívabb lett tehát 1991-ben, a főtítkár pedig a napi feladatokat vele inkább megbeszélni akaró, a kérdéseket nem önállóan eldöntő személy. Az összhang tökéletes volt, és a több szempontot mérlegelő munka eredménye még az előzőnél is jobb hangulatú Társaság lett. Ráadásul olyan, amely a „mindenki hazájának” számító Örök Városban készült nemzetközi kongresszust rendezni. Európa keresztény, és Magyarország is az. Tetszik, nem tetszik egyeseknek (nem sokaknak), akkor is az. Az, hogy miként keresztény, annak megmutatása tudományos feladat (nem politikai, és nem is egyházi, miután az egyház is politikai szervezet). Rákos Péter is ennek tudta, a Társaság tagjai is, és ezért a római kongresszus sikeres lett.

A „mi a hungarológia?” vitában Rákos Péter is elmondta véleményét. Sokak által idézett összegző kijelentése máig igaz, és ma is irányt mutató: „a hungarológia nem az, amit a metropolis kínál, hanem amit a helyszín igényel”. Nekünk, magyaroknak Magyarországon nagyon is szükségünk van arra a tudásra, ahogyan másként látják történelmünket, kultúránkat Ankarában, mint Párizsban, másként Helsinkiben és Prágában. Azt is tudnunk kell, miért van ez így, mert csak így tudjuk segíteni azoknak az embereknek a munkáját, akik a világ különböző pontjain próbálják megismertetni Magyarországgal és a magyarsággal az ottani embereket, sokszor elmondani, megmagyarázni, **hog**y miért érkeznek Magyarországról az ottaniaknak érthetetlen, elképesztő, elkésztő jelzések. És Rákos Péter azt is mondta, hogy az egymásrataltság is létezik. A közeli és a távoli oktatási és kutatói intézményekben dolgozóknak szükségük van a magyarországi tudományosság eredményeire, ezek megismerésére, több tekintetben a saját tudományos teljesítményük itteni megmértetésére is.

Rákos Péter több szempontból a Társaság történetének átmeneti korszakában volt vezetőnk. 1977-ben, a nyolcvanas években a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság szinte az egyetlen olyan fórum volt, ahol találkozhatott egymással egy ausztráliai, egy amerikai, egy nyugat-európai és egy közép-európai hungarológus. A Társaság szakmai bibliográfiát állíttatott össze, és ez a szakmai munka alapja volt Sidneytől Hawaiig, Kolozsvártól Londonig. A határon túli magyar közösségek tagjaként tudományos kutatást végzők Budapesten keresztül értesültek a nyugati hungarológia eredményeiről, a Társaság küldte a keleti könyveket nyugatra, a nyugatia-

kat keletre. Még ösztöndíjat is tudott adni Magyarországon, segítendő az itteni levéltári, könyvtári munkát. 1990 után a nemzetközi kapcsolatokban az intézmények bilaterális együttműködése is lehetővé vált, sőt támogatott, kívánatos lett, a *Domus Hungarica* program állami keretbe helyezte a civil szervezet munkálkodását, és léptékeit is megváltoztatta. A határon túli magyarok, vagy a nyugati diaszpóra tagjai sok szállal kapcsolódhattak a magyarországi szakmai munkához. Az internet robbanásszerű változást hozott a nemzetközi szakmai kapcsolatokban is. De 1996-ban még sok hungarológus a Társaság segítségével jutott el életében először „nyugatra”, ráadásul elsőként is Itáliába, a magyar kultúrát befolyásoló egyik legfontosabb területre.

De Rákos Péter vezetésével már a megváltozott körülmények között munkálkodó Társaság jövőjére is gondolni kellett, és az ő tudtával, az ő egyetértésével alakultak ki a jövő prioritásai: **Ny**itni minden diszciplína irányába, a nyelvi, irodalmi és néprajzi hangsúlyok mellett a **leg**általánosabb értelmű művelődéstörténet felé. Nagy figyelmet szentelni a fiatal kutatóknak, segíteni munkájukat, immáron nem anyagiilag – a Társaság folyamatosan szegényedett el –, hanem szakmailag, a kapcsolatrendszer segítségével. Minden fórumon hangsúlyozni azt, hogy a magyar kultúra befogadó jellegű, és nagyon kell figyelni azokra a műhelyekre, amelyek azokon a területeken működnek, amely országokban élő népek kultúrája jelentős hatással volt a miénkre: Olaszország, Németország, Közép-Európa, főként a szomszédos államok. Ő már az 1990-es években hangsúlyozta az elektronikus források, eszközök fontosságát, azt, hogy ne csak a szélsőséges nézetek jelenjenek meg az éppen megszületett világhálón. Őket ellensúlyozni a mi felelősségünk.

Ma, amikor Rákos Péterre emlékezünk, elmondhatjuk: több mindenben az ő szellemét sikerült megőrizni munkánkban. Ma már azonban a Társaság feladatai közül nem szakmai szervezetek vesznek át részenként némelyeket, hanem politikai szervezetek is. A Társaságnak ezzel is szembe kell néznie, ha meg akar maradni azon az úton, amelyet az 1977-es alapításkor pontosan és jól kijelöltek: szakmainak maradni, semmi esélyt sem adni más szempontoknak a Társaság életében. Akkor is ilyennek kell maradni, ha a Társaság anyagi ellehetetlenülésével a szakmai célok megvalósítása is veszélybe kerül. Azt hiszem, Rákos Péter is ragaszkodna ehhez.

Jiří Januška:

A magyar nyelv és a magyar filológia oktatásának története a Cseh Köztársaságban

(Dějiny výuky mařarštiny a mařarské filologie v ĀR)

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Engedjék meg, hogy elöször is köszöntsem Önöket és megköszönjem a szimpózium szervezőinek a szíves meghívást a mai rendezvényre. Nagy megtiszteltetés ez számomra.

Jóllehet nem vagyok történész, az alábbiakban megkísérlem tömören összefoglalni a magyar nyelv és a magyar filológia oktatásának történetét a cseh egyetemeken, úgy, ahogyan azt elsősorban levéltári anyagokban kutatva sikerült rekonstruálnom.

Elöljáróban még egy dolgot szeretnék tisztázni: ez a szimpózium Rákos Péter emléke előtt tiszteleg. Az én hozzászólásomban nem hangzik el nagyon sokszor a neve. De meg vagyok gyöződve arról, hogy az ő jelentősége akaratlanul is érezhetővé válik abból az egyszerű, száraz tényhalmazból, melyet az alábbiakban bemutatok. Hiszen – ha csupán az idő szempontjából nézem a dolgokat – Rákos Péter személyéhez a magyar szak teljes történetének egyharmada kötődik. Arra, hogy személyiségét és szellemiségét elemezzék és méltassák, vannak itt mások, sokkal hivatottabb előadók.

S most már magára a témára térnék. A magyar nyelvet és a magyar filológiát a mai Cseh Köztársaság területén két egyetemen tanították: Prágában és

egy bizonyos időszakban Brünnben is. A prágai egyetemmel kezdeném.

Tantárgyként a magyar nyelv a prágai egyetemen a XIX. század derekán jelenik meg. 1854 és 1860 között *Riedl Szende* tanította. Csupán lapszéli jegyzetként hívnám fel a figyelmet arra, hogy szinte napra pontosan egy év múlva lesz kerek 160 esztendeje annak, hogy a magyar oktatás eme cseh központjának létrejöttére *Ferenc József* császár engedélyt adott.

Riedl Szende prágai egyetemi tevékenységének idején folyamatosan, minden évben oktatott magyar nyelvtant és magyar kereskedelmi stílust. Ezen felül nyelvtudományi előadásokat is kiírt, melyek keretében főleg a magyar nyelv és más nyelvek összevetésével foglalkozott. Később a magyar mitológiáról, de a magyar költészet történetéről is adott elő.

Az 1860/61-es tanév kellős közepén Riedl Szende önkényesen véget vetett pedagógiai tevékenységének és Prágából Pestre költözött. A megüresedett helyet távozását követően nem töltötték be. Majd csak több mint húsz esztendő elteltével tér vissza a magyar nyelv újra az egyetemre. És elmondható, hogy az 1883-as évtől kezdődően tulajdonképpen mindmáig folyamatosan jelen van.

1882-ben a prágai egyetemet két részre osztották, egy német és egy cseh egyetemre. Röviddel ezután a cseh egyetemhez a cseh nemzetiségű *František Brábek* nyújtott be kérvényt a magyar nyelv és irodalom lektori állásának betöltésére. Brábek akkor már tanított magyart a prágai cseh műszaki egyetemen, és a cseh országrészekben a magyar kultúrát egyéb módon is igyekezett népszerűsíteni. Az akkori oktatási és kultuszminisztérium végül egy 1883. március 15-i keltezésű határozatával hagyta jóvá a kérvényt. Így vált Brábek 43 évig, tehát egészen haláláig, a magyar nyelv lektorává. Rendszeresen oktatott gyakorlati magyar nyelvtant, másik lektori gyakorlatát pedig a magyar irodalom olvasásának és értelmezésének szentelte.

A magyar filológiai szak oktatása az első világháborút követően kezdődött meg a prágai egyetemen, a lektorátus mellett. Általánosságban itt nyomatékosítanunk kell, hogy a két háború közötti egész időszakot az újonnan létrejött Csehszlovákia és az „új” Magyarország közötti feszült politikai viszony jellemezte. Ennek köszönhetően a magyar filológia tanszékének a léte és az oktatás kérdése is komoly politikai dimenziót kapott. Mindennek tudatában volt *Pavel Bujnák* is, akit 1925-ben neveztek ki a Károly Egyetemen a magyar irodalomtörténet docensévé, és aki még ugyanannak az évnél az őszén el is kezdte előadásait. *Pavel Bujnák* szlovák nemzetiségű volt, magyar iskolákat végzett, és szakterülete főleg a szlovák irodalom és az esztétika volt. Habilitációs munkájában *Arany János*nak a szlovák irodalomra tett hatását méltatta. A habilitációs bizottság azzal a javaslattal állt elő, hogy szakmai képesítését egészítse ki a magyar nyelv összehasonlító nyelvtudományi háttérű tudományos vizsgálatával. Ebből a célból Bujnák 1926-ban egy féléves finnországi tanulmányútra indult, majd két év elteltével szlovák nyelven kiadta a „Praefixa verbalia v jazykoch ugrofinských a zvlášte v maďarskom” (azaz: Igekötők a finnugor nyelvekben, főleg a magyarban) című munkáját. Ennek alapján nevezték ki aztán 1929 derekán a Károly Egyetemen – a szak történetében elsőként – a magyar filológia rendkívüli egyetemi tanárává. Az irodalmon kívül ekkor kezdte előadásait a magyar és finnugor nyelvészet tárgykörében is.

De *Pavel Bujnák* nem csupán a prágai egyetemen tevékenykedett. 1928 őszétől párhuzamosan előadott a pozsonyi Comenius Egyetemen is, ahol később rendes professzori állást is kapott. 1933-ban azonban

életpályáját egy betegség váratlanul, idő előtt véglegesen lezárta.

Halálával tehát a csehszlovákiai magyar filológia mindkét központjában megüresedett egy hely, melyet nem volt kivel betölteni. A prágai bölcsészkar professzori testületének döntése elvetette annak lehetőségét, hogy egy külföldi szakembert bízjon meg a feladattal, mégpedig politikai okokból – létezett ugyanis egyfajta félelem, hogy az nem lenne lojális a Csehszlovák Köztársasághoz, sőt, éppen ellenkezőleg, az akkori Magyarország politikájának képviselője lenne. Egy további lehetőségként az merült fel, hogy a szlovákiai magyarok közül habilitáljon valaki a szakon. A leginkább *Orbán Gábor* ajánlkozott a hely betöltésére, aki a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság elnöke volt, de vele szemben korábban magának *Pavel Bujnák*nak voltak komoly szakmai és személyes fenntartásai is.

A harmadik lehetőség, amely mellett a professzorok tanácsa végül letette a garast, az volt, hogy a kar végzett hallgatói közül kerüljön ki a habilitációra alkalmas személyiség. Két ilyen jelölt is akadt: a szlovák *Ludovít Novák* és a cseh *Vladimír Skalička*. Mindkettőjüknek Budapestre kellett volna utazniuk és ott elkészíteniük habilitációs munkájukat. *Ludovít Novák* akkoriban Párizsban folytatott tanulmányokat és úgy döntött, hogy azokat egyenlőre folytatni is szeretné. Néhány hónap elteltével azonban teljesen lemondott jelöltségéről a finnugor szakra. És éppen ellenkezőleg: *Vladimír Skalička*, aki akkor már a finn szak lektora volt a prágai egyetemen, elutazott Budapestre és 1935-ben beterjesztette a *Zur ungarischen Grammatik* című könyvét. Mindazonáltal a habilitáció folyamata nagyon hosszúra nyúlt, és a finnugor nyelvészet docensévé végül az 1938–39-es évek fordulóján vált.

Közben persze biztosítani kellett a szakon a helyettesítést. Ebből az öt és fél évig tartó átmeneti állapotból leginkább *Vladimír Šmilauer* cseh nyelvész és *František Jančovič* szlovák középiskolai tanár vette ki a részét, aki magyar irodalomtörténetet tanított. E mellett párhuzamosan folytatódtak a magyar nyelv lektori gyakorlatai is, melyeket *František Brábek* halálát követően 1927-től *Jan Pecháček* vett át, aki egyébként szlovák származású hites tolmács és fordító volt.

A magyar tanszékek kritikus helyzete 1933 és 1939 között viszonylag széleskörű visszhangra ta-

lált. A hallgatók panaszaiakkal és félelmeikkel a kari professzori testülethez, de magához a minisztériumhoz is fordultak. Az egész kérdéssel tüzetesen foglalkozott mind a csehszlovák, mind a birodalmi magyar sajtó, és *Szüllő Géza*, a csehszlovák parlament magyar nemzetiségű képviselője interpellációt is intézett az adott ügyben az akkori oktatás- és tájékoztatásügyi miniszterhez.

1939-ben aztán a frissen habilitált docens, Vladimír Skalička is elkezdte munkáját, de a bécsi döntés után a helyzet akkor már teljesen megváltozott, főleg a diákok száma csökkent le jelentősen. 1939. november 17. után aztán az összes cseh felsőfokú iskolát bezárták, és újraindításuk csak a háborút követően történt meg.

Habár a prágai cseh egyetem a felszabadulás után azonnal megindította tevékenységét, a magyar nyelv csak 1948-ban tért vissza falai közé, néhány hónappal azt követően, hogy a két ország, Csehszlovákia és Magyarország között ismét megtörtént a kölcsönös diplomáciai kapcsolatfelvétel. Visszatért Jan Pecháček lektor és néhány tantárgyat kiírt Vladimír Skalička is, aki időközben már az általános nyelvészet professzorává avanszált. Skalička e mellett a karon egyéb szervezeti tisztségeket is betöltött, maga is részt vállalt a kari stúdiumok reformjában 1948 és 1950 között. A felsőoktatás reformja az egész csehszlovákiai felsőoktatásra kiterjedt és egyik alapvető célja az volt, hogy az egyes szakoknak egy konkrét tantervet vezessen be. A magyar szak személyzeti összetételének meghatározására egy albizottságot jelöltek ki, mely 1950 tavaszára eldöntötte, hogy a magyar irodalmi előadásokat a történelem-filozófia szak frissen végzett hallgatója, *Rákos Péter* vezesse. Erre azonban ekkor a jelölt betegsége miatt még nem került sor.

Az átalakított magyar szakot először 1950 októberében írták ki. A szak aztán önálló filológiai szakként egészen 2009-ig működött. A további megközelítés érdekében célszerű a következő, mintegy 60 évnyi időszakot két részre osztani: mégpedig 1990-ig és azt követően. Először tehát az első időszakról.

A kezdeti időszakban az irodalomtudományi szaktantárgyakat Rákos Péter tanította, amíg a nyelvészeteket *Blaskovics József*, a pozsonyligetfalui magyar, aki egyébként szakmájában turkológusként tevékenykedett. Rajtuk kívül és egyébként meglehetősen alkalm szerűen az oktatásba bekapcsolódtak még *Sas András* és Vladimír Skalička is. 1952 tava-

szán aztán Rákos Péter egy prágai magánlátogatás alkalmával megismeri a rimaszombati származású *Bredár Gyulát*, akit a bölcsészkar még ugyanabban az évben felkér, hogy legyen a szak oktatója és folyamatosan vegye át a gyakorlati nyelvi és nyelvészeti szaktantárgyak oktatását Blaskovics Józseftől. Ezt követően megközelítőleg 30 éven keresztül éppen ez a két pedagógus, Rákos Péter és Bredár Gyula látta el a szak oktatói munkáját.

A hetvenes évek elejétől Magyarországról rendszeresen érkeztek lektorok és vendégtanárok is, és a hetvenes évek végén a szak pedagógiai testülete *Mészáros János* adjunktussal három főre bővül. Az új kolléga a magyar irodalommal foglalkozott. 1984-ben Bredár Gyula nyugalomba vonult, és a nyelvészeti szaktantárgyak oktatását a mindenkor lektor (vendégtanár) vette át.

Az ötvenes évektől egészen a rendszerváltásig a szak mindösszesen 19 évfolyamot indított, ami általában azt jelentette, hogy 2–3 évente (egészen pontosan két és fél évente) írták ki a szakot, minden esetben valamilyen más filológiai szakkal, leggyakrabban a cseh és orosz nyelvvel párosítva. Szervezetileg a szak először mintegy húsz éven át a Szláv Tanszékhez tartozott, majd ezután további húsz esztendőn keresztül az Általános Nyelvészeti és Fonetikai Tanszékbe tagolódtott be, melyen egyébként Vladimír Skalička is tanított, és amelyen egyben megkezdődött a finn szak oktatása is.

Az 1990-es év fordulatot jelentett a szak történetében. Nem csupán a beállt politikai és társadalmi változások okán, de annak következtében is, hogy ennek az esztendőnek a végén Rákos Péter is nyugdíjba vonult. Rákos összesen negyven éven keresztül tanított megszakítás nélkül a szakon – František Brábek lektor után ez volt a második leghosszabb szolgálati idő –, és egyben ő volt a második és eleddig az utolsó egyetemi tanára a magyar szaknak a Károly Egyetem történetében (és egyike volt a mindösszesen három hungarológiai egyetemi tanárnak). A szakkal nyugdíjazása után is tevékeny kapcsolatban maradt, gyakorlatilag egészen haláláig.

A kilencvenes évek eleje további változásokat is hozott. Ekkortól vett részt rendszeresen a tanításban *Gál Jenő*, ekkortól vált lehetségessé a magyar egyetemes képzés, és jelentősen megnövekedett a hallgatók száma is. 1996-ban a szaktól megvált *Mészáros János*, és oktatója lett a szaknak *Simona Kolmanová*, aki főleg régi és XIX. századi magyar irodal-

mat tanít, majd később ugyancsak a testület tagja lesz *Schreier Angéla*, aki a gyakorlati nyelvi és a nyelvészeti tantárgyakat oktatja.

A magyar filológiai szakként utoljára 2006-ban írták ki. Ezzel párhuzamosan a szak szervezeteleg átkerült a Szlavisztikai Intézetbe, ahol mások mellett létrehozták a Közép-európai Tanulmányok Szemináriumát. A szeminárium kínálatában 2007-től a Közép-európai szak is szerepel, mely három nyelvi – lengyel, szlovák és magyar – szakspecializációként választható. A szakon belül a hallgatók a felsorolt nyelvek egyikét tanulják, és ehhez kapcsolódik a Visegrádi országok mindhárom országának történelme és irodalma. A tavalyi évben a szeminárium önálló tanszékké alakult. És ezzel immár eljutottunk gyakorlatilag napjainkig.

Most nézzük a magyar nyelv oktatását a brünni egyetemen. A brünni egyetem, a második cseh egyetemenként, 1919-ben jött létre. Röviddel megalakulása után ugyan a rektor állítólag igyekezett megnyerni a magyar szlavista *Melich Jánost* a magyar nyelv professzorának, de a terv nem valósult meg, és a két háború közötti időszakban Brünnben semmilyen formában nem oktattak magyar nyelvet. Mindazonáltal fontos esemény volt, hogy 1935-ben azt a *Josef Macûreket* nevezték ki a szláv történelem professzorának, aki éppen egy évvel korábban jelentette meg terjedelmes, a magyarok történelmét feldolgozó könyvét. Éppen az ő kezdeményezésére kezdődött meg a második világháborút követően a magyar nyelv oktatása a brünni egyetemen. Lektorai tanfolyamokat 1952-től írtak ki, és kisebb megszakításokkal tulajdonképpen folyamatosan kiírtak és kiírnak ma is. 1958-tól aztán a magyar szakot második, tehát nem

fő szakként is kiírták, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy a szak maga nagyon kis számú szaktantárgyból állt, és a hallgatók nem szerezhettek magyar szakos diplomát. A szak egyedüli oktatója *Richard Pražák* volt.

Richard Pražák a háború után átszervezett prágai magyar szak első végzős évfolyamának hallgatója volt, aki a brünni hungarológia legfontosabb alakjává vált. Pavel Bujnák és Rákos Péter – azaz egykori tanára – mellett a harmadik cseh hungarológus professzor volt. Munkásságát elsősorban a cseh–magyar kulturális kapcsolatok szakterületének szentelte.

A magyar szakot rendszeres szakként négy alkalommal írták ki a brünni egyetemen. Először 1975-ben, másodszer a nyolcvanas évek végén, harmadszor pedig 1991-ben. Az utolsó tanulmányi ciklust, melyet 1993-ban indítottak, már nem sikerült befejezni. Richard Pražákot ugyanis egy évvel később kinevezték a Cseh Köztársaság magyarországi nagykövétévé, s távozásával a szak megszűnt. Ezt követően Brünnben már csupán doktoranduszképzés folyt.

Ezek tehát dióhéjban a csehországi magyar szak történetének legfontosabb állomásai. A brünni műhely elsősorban a történetírással foglalkozott és az oktatással csupán melléktevékenységként foglalkozott. Ezzel szemben a prágai hungarológiai műhely sok végzős hallgatót nevelt ki, akik a történetírás helyett inkább a magyar irodalommal foglalkoztak valamilyen formában. Ez kétségtelenül Rákos Péternek, a pedagógusnak és irodalmi szakembernek a kitörölhetetlen szerepét és keze nyomát jelzi a csehországi hungarológiában.

És ezzel előadásom végére értünk. Hölgyeim és Uraim, köszönöm megtisztelő figyelmüket.

Berkes Tamás:
Rákos Péter fáradhatatlan szavai*
(A cseh nyelvű gyűjteményes kötet bemutatása)

2011 nyarán jelent meg a jónevű prágai Academia kiadónál Rákos Péter igen terjedelmes tanulmánykötete, amely az szerző életművét csak most – halála után kilenc évvel – mutatja be cseh nyelven a maga teljességében. Addig Rákosnak gyakorlatilag csak egy kisebb, nem kifejezetten tudományos jellegű könyve jelent meg csehül, amelyben tanári végrendeletét, illetve időskori tanácsait írta le (mintegy nevelő szándékú intelleum, „parainézis” gyanánt egykori tanítványainak). Életében persze folyamatosan publikált cseh és magyar folyóiratokban, magyarul négy könyve jelent meg pozsonyi kiadóknál. Élete vége felé maga Rákos Péter is kidolgozott egy tervet, ami reprezentatív módon mutatta volna be fő témáit és tudományos munkássága szerkezetét: felskiccelt egy vázlatot, amiben persze maradtak még kérdőjelek. Akkor, 1999-ben a terv nem valósult meg, de a szerző halála után tanítványa, Gál Jenő feldolgozta mestere hagyatékát, s végrehajtotta a tervet annyiban, hogy nem csupán előkészítette Rákos cikkeit és tanulmányait a kiadáshoz, de kitöltötte azokat a hiányokat, hiatusokat is, amelyeket a szerző kérdőjelesen még üresen hagyott a könyv koncepciójában. Gál nagy munkát végzett, különféle kísérőanyagokkal, gazdag bibliográfiával és utószóval látta el a kötetet. Így végül egy átgondolt és alapvetően Rákosnak az elképzelését tükröző, általa fölépített, életművét összefoglaló könyv született.

Rákos munkásságát persze ismerheti az érdeklődő magyar olvasó. Első tanulmánykötete 1971-ben jelent meg a Madách Kiadónál *Tények és kérdőjelek* címen. Egyebek mellett itt olvashatók igen magvas irodalomelméleti tanulmányai, melyek a hatvanas években keletkeztek (s némelyik csehül is megjelent). Második könyve, *Az irodalom igaza* 1987-ben jött ki ugyancsak a Madáchnál, amelyben főleg magyar irodalomtörténeti cikkeit találjuk, melyeket már a hetvenes-nyolcvanas években írt mint tanár, illetve mint konferenciákon fellépő szaktudós. Ebben a kötetben jelent meg egy cso-

korra való azokból a remekbe szabott utószavakból, melyeket a Prágában kiadott magyar művekhez írt – és ebben a sajátos, testére szabott műfajban Rákos nem csupán a cseh olvasókhöz fordult, hanem reflektált az Ottlikről, Füst Milánról vagy Weöres Sándorról szóló magyarországi irodalomtudományi diskurzusokra is. Aztán már a kilencvenes évek derekán jelent meg a Máraira utaló *Prágai őrvár* című kötete, amelyben újraközli néhány korábbi cikkét, illetve mindazt, amit 1987 után írt. A Máraival foglalkozó szép esszéje 1970-ben csak a pozsonyi Irodalmi Szemlében jelenhetett meg, s ott is csak csak azért csúszott át, mert a prágai tavaszt követő „normalizációs” rezsim tiltásai még nem érvényesültek teljes egészében. A *Prágai őrvár* annyiban egyedi jellegű, hogy számos életrajzi utalást is tartalmaz, melyektől Rákos addig kifejezetten tartózkodott (lásd például az emigrálás lehe-

* Az elhangzott előadás lejegyzett, szerkesztett változata.

tőségéről, zsidó származásáról, első könyvének magyarországi betiltásáról szóló jegyzeteit). A szerző szigorúan vett irodalomtudományi munkásságának tehát ez a három magyar nyelvű kötet a – hazai könyvtárakban is fellelhető – korpusza, jóllehet műveinek bibliográfiája tartalmaz még néhány cikket, melyek könyv formában sohasem jelentek meg. A teljesség kedvéért említem, hogy Rákos szakirodalmi munkásságához kapcsolódik még valamennyire a nemzeti jellegről, illetve a nemzeti alkat fiktitivásáról szóló kis könyvecskéje is, ami ugyancsak a kilencvenes évek végén jelent meg.

A most kezünkben fekvő cseh tanulmánykötet tematikus egységekre épül, az első ciklus *Az irodalmi szakszerűség* címet viseli. Ez egy nagyon fontos fogalom Rákos irodalommal kapcsolatos gondolkodásában, a kifejezést is maga alkotta meg, s évtizedeken át ragaszkodott hozzá. Meg volt győződve arról, hogy minden gondolkodás eredményét eleve megszabja a módszerek megválasztása, a fogalmak finom végigkoppogtatása. Nem csoda, hogy a hatvanas évek forrongó cseh közéletében hamar megtalálta szellemi rokonait, bekapcsolódott az 1966-ban indult *Orientace* című folyóirat körébe. A lap olyan fiatal tudósok, többnyire „neostrukturalista” irodalmárok gyülekező helye volt, akik a hivatalos „marxista” irodalomtudománnyal szemben a nyugati iskolák megismertetését, illetve a Mukařovský és Vodička nevéhez köthető régi cseh strukturalizmus felélesztését, továbbgondolását, sőt kritikai átértelmezését tűzték ki feladatuként maguk elé. Ehhez a körhöz tartozott például Milan Jankovič, Miroslav Červenka, Květoslav Chvatík. Rákos ebben a körben mint anglista jól ismert elméletíró volt, aki az angolszász empirikus irodalomtudomány szakértője. (Ráadásul habitusában is volt valami földhözragadtan észelvű „brit” vitakészség, amit rezi gnált humorával egyensúlyozott ki.) Rákos az 1940-es években virágkorát élő *new criticism* („újkritika”) elnevezésű irodalomelméleti iskola örökségét dolgozta fel első jelentős tanulmányában, amely a Česká literatúrában jelent meg 1966-ban. Részben ebből az angolszász hagyományból bontotta aztán ki a maga saját, originális és a magyar irodalomtudományban alig ismert értékelméletét, amely *Az irodalmi értékelés problémája* címet viseli. Ez a két tanulmánya máig mértékadónak számít, felvette első magyar kötetébe is. Könyvét azonban Magyarországon kivonták a forgalomból, talán ezért sem

fejthette ki ösztönző hatását a maga idején. Ma már tudni lehet, hogy Budapesten a kiadói főigazgatóság cenzorai azon akadtak fenn, hogy szerepelt a kötetben egy addig kiadatlan Németh Lászlóról szóló írás, amelyben Rákos az 1958-as párthatározattal szemben védelmébe veszi a magyar író. Ez elég volt ahhoz, hogy az egyébként is kis példányszámú, Csehszlovákiából behozott kötetből nálunk könyvritkaság legyen.

Rákos elméletírói munkássága a hatvanas évek élvonalába tartozott. Most csak nagyon messziről – ahogy mondani szokás: madártávlatból – pillanthatunk rá tevékenységének erre a rétegére. A pozitívista és szellemtörténeti (meg persze a marxistának nevezett szociologikus) hagyománnyal a *new criticism* műközpontú felfogását szegezte. A konkrét művet kell nézni, amely nyelvi természetű dolog, zárt egység. A mű belsőleg érthető meg, immanens megközelítés szükséges hozzá, ami kezdetben nyelvészeti alapozású, erre épül az irodalmiság – mint külön létforma – megértése. Közel áll ehhez a megközelítéshez az orosz formalisták és a cseh strukturalisták tudományos iskolája, mert őket is az érdekelte, hogyan van a műalkotás „megcsinálva” – és nem az, hogy milyen társadalmi, politikai vagy erkölcsi eszméket lehet kiolvasni az irodalmi művekből. Aki szigorúan górcső alá veszi a szövegeket, kénytelen belátni, hogy az esztétikai élményt nyújtó mű már azáltal is többretegű értelmet nyer, hogy a befogadás során sokféle olvasó éli meg az esztétikai élményt, és ezek a tapasztalatok szükségképpen különböznek egymástól, így a jelentések is különböznek. Az esztétikai élményeken keresztül a jelentések sokfélesége és a világnak tulajdonképpeni lezáratlansága ma már természetesnek számít, de a maga idején a felfedezés újdonságával hatott. Az olvasónak állandó bizonytalanságban tartása, majd ennek felfedezése a nyelvi, szigorúan szövegelemző iskoláknak az eredménye, ma már természetes. Nálunk is a hetvenes években tört át a szövegelemző iskolák felszabadító hatása, amely átformálta az irodalomról való gondolkodást. Rákos ugyanennek a strukturalista iskolának, vagy a *new criticism*-nek volt a részese, amelynek kavargó elméleti ajánlatait persze egyéni színképpé keverte ki a maga számára. Írt egy kiváló értéktanulmányt, amelynek az a lényege, hogy az érték szubjektíven teremtett fogalom, vagyis az olvasóban születik meg a befogadási aktus folyamatában.

A strukturalista megközelítést tehát Rákos (másokhoz hasonlóan) a befogadási elmélet („receptióesztétika”) felé tágitotta, bővítette. Ez persze svájci német eredetű, Németország területéről induló iskola volt, de lényegében véve Rákos ezen a nyomon haladt.

A hetvenes években Rákos felhagyott az elméletírói munkássággal. Csehországban megváltozott a légkör, az összes komoly folyóiratot betiltották (Červenkaék éjjeli örként gyártelepeken kaptak csak munkát). Rákos egyre inkább belemerült a tanári munkába, lekötötte az a sok-sok feladat, amit magára vállalt. Ma már nehéz felidézni, milyen sok értékes, jól válogatott magyar irodalom jelent meg csehül, amit ő szerkesztett, ő tárgyalt végig az Odeon kiadónál; mindenben benne volt, lektorálta, sőt esetenként átírta a leadásra váró fordításokat. Jól tudta, hogy értékelni, az értéket megragadni elvileg is milyen nehéz, de mégis rákényszerült erre, hiszen meg kellett mondania, hogy miben áll a konkrét művek jelentése, esztétikai értéke. Életművének hangsúlya tehát praktikus okokból csúszott át az irodalomtörténetre. Munkásságát az az életprogram forrasztotta egybe, hogy a magyar irodalom csehországi befogadását segítse elő. Ebben a keretben születtek magyar tárgyú tanulmányai, melyek idegen olvasókhöz szólva szükségképpen kikövetelték az értékelő pozíció fenntartását. Rákos pályáján itt köszön vissza az elméletíróként felfedezett paradoxon: elvileg nem beszélhetünk az értékelő tevékenység objektivitásáról, de a gyakorlatban újra meg újra értékelni szükséges. Kialakított egy szakszerűséget megőrző esszéműfajt, amelyben a „szoros olvasás” (close reading) követelményéből indul ki, s kérdezve araszol a meggyőződése szerint relatív és mindig mozgásban lévő objektivitás felé.

Ennek megfelelően a könyvben olvasható második nagy ciklust magyar irodalomtörténeti tanulmányok alkotják. Ennek összeállítása kockázatos feladat, hiszen tekintetbe kell venni a cseh olvasó ízlését, érdeklődési horizontját. Gál Jenő okosan, jó érzékkel súlyozta ki az arányokat, elkerülve a magyar irodalomtörténeti anyag összezsúfolását. Nincs benne a kötetben Rákos összes magyar tárgyú tanulmánya, de érdeklődésének legfőbb területei hiánytalanul képviselve vannak. Mindenekelőtt Ady, akinek a két világháború között nimbusza volt a szlovákiai magyar baloldali fiatalság körében.

Kassán Ady jelentette a legmodernebb magyar irodalmat Rákos szellemi eszmélkedése idején. A modernséget képviselte, de a végeken is fogyasztható volt. Egy egészen új társadalmi kép is megjelenik Adynál, ami az első háború előtti magyar társadalmat éles, baloldali demokratikus kritikával illeti, ugyanakkor a „magyar sors” tragikus dimenzióit a Vörösmartytól, sőt Zrínyitől eredeztethető „csakazértis” dacos moráljával szemléli. Megtestesíti a kétlelkű modern embert, aki a titáni önimádat és a sötét nihilizmus pólusa között vergődik, ugyanakkor a huszadik századi magyar tragédiák előhírnöke, prófétája és elsiratója. Miközben elátkozza szeretett nemzetét („nekünk Mohács kell”), az „és mégis” gesztusával valami transzcendens remény után nyújtózik. Rákos számára Ady egyedülálló, zseniális költő, akinek kultikus alakja egyúttal a magyar értelmiség egyik mértékadó típusának sorkepletét mintázza.

Ady mellett a nyugatos költők álltak Rákoshoz a legközelebb. A nyolcvanas években kiadott, talán legszebb könyve, mert kifejezetten kecses és arányos: *Velká generace: Básníci Nyugatu* (A nagy generáció, a Nyugat költői). Ő válogatta, csak költők szerepelnek benne (Ady mellett Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Szabó Lőrinc, Füst Milán). A portrékat megrajzoló kis esszék mellett kritikák részletei, számos korabeli idézet színesíti az összkepet. Bármily meghökkentő, a közműveltség mai hivatalos alakítói újra a két háború közötti nacionalista, jobboldali radikális, férfi központú irodalmat tuszkolják az előtérbe (köztük a viszonylag jól író, Szabó Dezsőt is). Az antiszemita, szélsőséges nézeteiről elhíresült Tormay Cécile annak idején lapot indított a Nyugat ellen Napkelet címmel. A hetvenes-nyolcvanas években még fel sem merült, senki sem gondolta, hogy nem a Nyugat lesz a magyar irodalom fő hagyománya. Rákos azt mondja a Nyugatról, hogy az „irodalmi modernség zászlóhajója”, ami leképezi a korabeli magyar irodalomtudományi felfogást, de ugyanakkor árnyaltan a maga álláspontját is érzékelteti, mikor ilyen aforizmatikus megfogalmazásokat használt: „A Nyugat egység a sokféleségben és sokféleség az egységben”. Hangsúlyozza, hogy „modernségük csupán ahhoz viszonyatva mérhető, ami ellen fellázadtak”. Szigorúan véve a Nyugat szerzőit persze nem lehet egy kalap alá venni, nem alkottak jól definiálható irodalmi irányzatot, törekvéseik gyakran szétartóak

voltak (különösen ha a prózaírókat is tekintetbe vesszük, elsősorban Móriczot). Rákos azt mondja, hogy „egyetlen mércéjük a színvonal volt”, tehát egy európai kultúr-magyságot meggyökereztetni kívánó intenciót követtek. A nyugatosok ennyiben tényleg összetartoznak, különösen ha a hivatalos Magyarország tulajdonképpen nem túl jelentős irodalmával vetjük egybe teljesítményüket. Az egyszerűen leíró, naiv szövegkezelésű, álromantikus kliséket használó irodalommal szemben az önreflexió kritikai elvét képviselték, az egyéniség problematizálását. Ez a Nyugat lázadásának a lényege.

Adyn és a nyugatosokon kívül talán Németh László és Márai tartozott Rákos Péter legkedvesebb szerzői közé. Többször írt mindkettőjükéről. Németh mellett személyesen elkötelezett volt, levelezett a szerzővel, kiadta regényeit (egy vitairatban védelmébe vette, mint már említettem). Volt már szó 1970-es Márai-cikkéről is, amelyben az író hetvenedik születésnapjára felidézi Kassa, közös szülőhelyük emlékképeit. Számára is elindító élmény jelentett a polgári életforma összeroskadása, széthullása, amely egybefonódott a város sorsával és egyéni életének alakulásával. *Lirai őrvjárat* című írásában – mintegy a *Kassai őrvjárat* nyomait követve – Rákos szembesíti az olvasót Márai „polgáriságának” szellemi életformájával, amely egy pusztulásra ítélt, de megőrzésre méltó régiség humanista életideálját örökíti át. Ám Rákos még ebben a mélyen érző írásában sem függeszti fel kritikusan önkritikus tudósi krédóját, amikor beidézi Márai félreecsúszó szavait a városban berendezkedő új hatalomról: „...a csehek tudtak futószalagon gyártani valamit, ami nem volt mélykultúra, de tagadhatalanul civilizáció. Dómot nem építettek.” Ehhez fűzi hozzá zavart megrendüléssel: „Ma is berzenkedve olvasom: hát ennyi és így látszott Európa csúcsáról a Szent Vitus-székesegyházból, Kutna Horából, Comeniusból, a barokk zenéből, ekkora elvakultsággal párosulhat saját kárára, ha mégoly tiszteletreméltó és jogos is, a nemzeti fájdalom?”

Az előttünk fekvő cseh kötet szerkesztője külön ciklusba rendezte a komparatistikai és kapcsolattörténeti jellegű írásokat. A XIX. századi anyagból alighanem Madách állt a legközelebb Rákoshoz, aki még az ötvenes években egy hosszú, oknyomozó tanulmányban dolgozta fel *Az ember tragédiája* csehországi bemutatóit. A szöveget annak idején František Brábek nyersfordítása alapján a jeles

költő, Jaroslav Vrchlický ültette át. Az 1892-es nevezetes bemutató tüntetésekbe torkollott, a közönség a Marseilles-t énekelte, az előadást végül betiltották. Ennek megfelelően a színházi előadásnak különleges visszhangja támadt a korabeli sajtóban, amelynek dokumentálásával Rákos érzékelhető közelségbe hozta a cseh–magyar kulturális kapcsolatok eme különleges fejezetét. Egy másik írása Comenius származásával foglalkozik a kötetben, amelynek apropóját Szalatnai Rezső elhamarkodott cikke adta. A poznaí archívumban ugyanis a kutatók felfedeztek egy kéziratot, amelyben Comenius beillesztette családnévébe a „Szeges” előtagot is, s ennek alapján Szalatnai – s nyomában mások – lelkesen hirdetni kezdték a tudós cseh–morva püspök állítólagos magyar származását. Mai tudásunk alapján kétségtelen, hogy apai ágon Comenius felmenői magyar földről költöztek a határmenti morva vidékre, de ha ez igaz is, nem következik belőle, hogy a világhírű pedagógust valamiképpen magyarként kellene számon tartanunk. Nyilvánvaló, hogy az egyéni és a közösségi identitás kérdésének mai túlhatása, misztifikálása jelenik meg ebben a történetben is – mint a magyar önszemlélet neuralgikus pontja –, ami Rákos Péter fontos, kiemelt témái közé tartozott. Ha valaki szülei vagy nagyszülei neve alapján besorolható egy fiktív közösségbe, még nem biztos, hogy ez azonos a saját önmeghatározásával. Arról nem is beszélve, hogy a távolabbi korok esetében nem járhatunk el mai fogalmaink önkényes visszavetítésével. Az identitás egyébként is képlékeny fogalmát Rákos mindig érzékeny, finom distinkciók alapján értelmezi. Erre tanította az angolszász irodalomelmélet éppúgy, mint saját élettörténete. Abból a tényből, hogy Comenius egyszer kivételesen a Szeges nevet is leírta, nem lehet messzemenő következtetést levonni. A tény fogalma korántsem magától értetődő: a naiv tényállítás eltekint a tények sokféle státusának a megkülönböztetésétől. Ami az egyik szinten igaz, egy másik szintre emelve, kontextusából kiragadva már hamis következtetésre vezet.

Rákos Péter lojális cseh állampolgár volt, de alapvetően magyar identitásúnak tartotta magát. Zsidó származása ugyancsak önmeghatározásának kitörölhetetlen része maradt egész élete során. Élő példa volt arra, hogy a személyes identitás a modern korban összetett jelenség. Egyszerre több közösséghez is tartozhatunk, ám az önbesorolás elemei különbö-

ző szinteken érvényesülnek, más és más a helyiértékük. A köztes szerep, a kultúrák határpontján álló többes identitás persze különleges érzékenységet feltételez, de nem gondolom azt, hogy csupán érzékenységből vitatta volna a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság átnevezését Magyarisztudományi Társasággá (ahogy az egyik felszólalásban elhangzott). Sokkal inkább az egész életművét jel-

lemző tudományos módszertana berzenkedett azzal szemben, hogy a tudomány definitív körülhatárolását bizonytalan holdudvarú etnikai jelzővel szűkítsék le.

(Berkes Tamás korábbi recenziója Rákos Péter cseh nyelvű gyűjteményes kötetéről a Bohemia 2011/12. évi számában olvasható. – A szerk.)

*Michal Černý,
a Cseh Centrum
igazgatója köszönti
a szimpózium
vendégeit és hallgatóit*

Gál Róbert és Csizmadia Lili, a Cseh Centrum munkatársai munkában

Robert Svoboda:

Rákos Péter szinkronhangja: Rákos Péter

Ugyan nem mondhatom el magamról, hogy Góg és Magóg fia vagyok én, de Rákos Péter és Bredár Gyula tanítványa vagyok. Ami Rákos Péter könyvét illeti, minden úgy kezdődött, hogy kaptam egy felkérést: le kellene fordítanom Rákos Péter csak magyarul fellelhető szövegeit. Ilyenkor az ember – miután lerázta magáról a felelősség súlyát – elkezd gondolkodni, hogyan lehetne ezt megvalósítani, mert hát valószínűleg arra lesz szükség, hogy hasonlítson Rákos Péter eredeti cseh szövege az én cseh szövegeimre, illetve fordítva: az én cseh fordításaim legyenek olyanok, mint Rákos Péter fordításai, mert én szeretem a képregényeket, de nem szeretem mondjuk, hogyha a 682. epizódnál kiderül, hogy rajzoltót váltottak, és a figurák teljesen másképp néznek ki, mint a korábbi epizódokban, vagy amikor a tévésorozatokban kicserélnek egy színészt, és se szó se beszéd, úgy tesznek, mintha az eredeti lett volna... Pontosan tudtam: én nem szeretnék így jární. Arra kellett gondolnom, hogy milyen is volt Rákos Péter.

Hallani kellett a hangját, egyáltalán el kellett őt képzelni bizonyos helyzetekben, amikor találkoztunk, mert nemcsak a hetvenes években voltam pár évig a tanítványa, hanem valahányszor kimentem Prágába, ha csak egy mód volt rá, felkerestem, találkoztam vele, rendszeresen találkoztunk és beszélgettünk, ráadásul a kilencvenes évek végén, kétezres évek elején – végül is mint publicisták is – úgymond „kollégák” voltunk a Prágai Tükörmél, tehát volt egy plusz témánk, amiről tudunk beszélni.

Gondolkodtam a dolgon és rájöttem, hogy senki sem „fordítja” saját magát, mindenki újra írja (reményei szerint jobban), ami az előző nyelven esetleg nem sikerült annyira jól. Valószínűleg Rákos Péter is így járt el, és van lehetőség javítani ilyenkor – kinek-kinek a saját művein. Meg kellett nézni, milyen is Rákos Péter stílusa, milyen az a jellegzetes Rákos-írásmód. Gál Jenő azt írja a könyvben, hogy a fordítónak meg kellett küzdenie a következő dolgokkal: *esejisticky vyřibený, originálně hravý, od-*

borně fundovaný styl. Meg kellett nézni, hogy Rákos Péter hogyan írt, hogyan fordított – erre vonatkozóan is van egy tanulmány, abból is meg lehet tudni sok mindent arról, hogy ő maga mit gondolt a témáról. Hogyan is fordított? Leginkább azt a szót használnám, hogy büszkén. Valahogy valóban büszkén – mondhatni bravúrosan és büszkén; nem tartozott azok közé, akik sérelemnek, szégyennek vagy szabadságukat korlátozóknak tartják azt, hogy meg kell(ett) tanulniuk az ország hivatalos nyelvét, hanem ezt előnynek fogta fel. A fordításról szóló esszéjében (egyfajta „használati utasításban”) ír arról, hogy „lámpással is hasztalan keresnénk olyan csehországi magyart, aki ne beszélne tűrhetően, és saját jól felfogott érdekében ne használná a többség nyelvét...”

De: „Még két nyelv ,egyenlő’ ismerete sem lehet (...) szimmetrikus: nem ugyanazt a szókincset, ugyanazokat a stílusrétegeket, ugyanazokat a fordulatokat és fortélyokat birtokoljuk egyformán.” Rákos minden fordításával és cseh nyelvű megnyilvánulásával próbálta ezt cáfolni, tudta, hogyan kell „csehül viselkedni”, és egyformán birtokolta az indulatokat és fortélyokat mind a két nyelven. Mindig nagyon magasra tette a lécet, de mindig átugrotta. Persze, azért figyelte a hatást. Szívesen megmutatta, hogy képes nem leverni a lécet. Néha eltúlozta, és hiperkorrekt, hiperválasztékos volt, ez okozta azt az effektust, amit optikailag Andy Warhol képeihez tudnék hasonlítani. De éppen ez volt benne az, amitől Rákos Rákos volt. Magyar volt, de úgy, hogy „nem látszott” rajta. Sokan ismerték, de szinte sosem úgy ítélték meg, mint egy magyart, hanem mint egy egyetemi tanárt, aki a Károly Egyetemen tanít. Ezt azért is tartom fontosnak, mert az egyik esszéjében így ír a magyar nyelvről: „Ha pláne magyar az ember, külön szerencséje, valósággal protekció, hogy ilyen könnyűszerrel jutott egy ilyen nehezen megtanulható nem indoeurópai nyelv birtokába. A később úgy-ahogy, akárha ,perfektül’ is elsajátított többi nyelv ehhez képest már gyerekjáték.”

Hogyan beszélt? Hogyan írt? Milyen volt a nyelvezete? Vajon avitt, tanáros, modoros beszédű volt-e? De ami valakinek régi kacat, az másnak régiség, hogy azt ne mondjam, régészeti lelet... (*Minden, minden ideálunk másutt megunt ócskaság már* – mondhatnánk gonoszokodva.) A Nyugat nagy generációja meg a Nyugat nagy generációja idején létező pesti flaszter nyelve az ő nyelve. A saját személyisé-

gét is némileg onnan származtatta. Klasszikus értelemben vett régi kabaréfigurákra is emlékeztetett, megtestesítője volt a klasszikus készlethez tartozó pesti figurának. Manapság csak a régi filmekben, kabarétréfákban kaphatunk olyan élményt, a könyvben természetesen ezt csak papíron lehet látni, érezni. Volt valami háború előtti a modorában.

Különböző cseh szerzőket nevez meg, akár ebben a tanulmányban is, mindig olyanokat, akik tényleg valamiféle primér szerepet töltenek be a cseh irodalomban, és mindig a minőség, a pontosság, a verelesség szimbólumai, például: Jan Neruda, Jaroslav Vrchlický, Jaroslav Seifert, Čapek, Vančura, magyar részről: Kosztolányi, Karinthy, Móricz, Örkény, Déry – tehát a legjobbak! Van egyfajta egyértelműség, hogy milyen személyiség volt ő, illetve kik voltak azok, akikhez vonzódott.

Élete végéig figyelte a nyelvi változásokat mind a cseh és mind a magyar nyelvterületen. Imádtta a különleges megfeleléseket, tulajdonképpen teljes szakaszt szentel a könyvben annak a jelenségnek, hogy amikor egészen más szavakból áll a cseh és egészen más szavakból áll a magyar szófordulat, szólás, közmondás – és mégis ugyanazt jelenti, esetleg fordítva: teljesen egyformák és mégsem jelentik ugyanazt.

„...kimondunk egy szót, egy szólást, egy közmondást s meghökkenve tűnődünk: van-e ilyen, vagy csak átláptáztuk „egyik nyelvünkéből” a „másikba”? „A tyúk sem kapar ingyen”, hát ilyen például nincs: a magyar ilyenkor a Krisztus koporsójával példálózik. Viszont a cseheknél nem Pilátus kerül a krédóba, hanem a vak ember tesz szert merő véletlenségből hegedüre („přišel jako slepý k houslím”). Miután váltakozva győződünk meg róla – s nem kell ezért mindjárt tüzet kiáltani! –, hogy anyanyelvünk használatán nyomot hagy a többségi nyelv, melynek közegeben élünk, s másfelől: a többségi nyelvbe habozás nélkül áttelepítjük az anyanyelvünkbeli idegződött terminusokat és fordulatokat, időnként lemondón állapítjuk meg, hogy a két nyelv tudatunk mélyén afféle „adásvételi” viszonyokba keveredett egymással. Ismét más esetekben viszont a mindkét nyelvben egyaránt otthonos szólást tétovázva alkalmazzuk, holott bizvást tehetjük, mert egyeznek a két nyelvben; mégis azzal gyanúsítjuk magunkat, hogy nyelvi éberségünk, öntudatunk lankadóban lévén gépiesen *fordítunk* a másik nyelvből. Még akkor vagyunk a legbiztosabbak a dolgunkban, amikor a két

változat egyidejűleg ötlük eszünkbe. Például „hogy a kecske is jóllakjon, a káposzta is megmaradjon” azzal, amit a cseh úgy mond a maga nyelvén, hogy „a farkas is jóllakjon, a kecskének se essék bántódása”. S ebből, ugyebár, csacskaság volna arra következtetnünk, hogy a magyar a csehtől eltérően vegetáriánus nemzet, még kevésbé arra, hogy a kecskének a csehben farkas, a káposztának kecske a neve.’

Én ugyanilyen levezetést hallottam tőle az „ég és föld”-re (csehül: nebe a dudy), ami félig egyezik és félig nem, mai napig nem értjük miért van a föld helyett „dudy” (duda), a cseh szólás miatt éppen ezt a hangszert állítja szembe a magasztos éggel.

A saját nevében rejlő játéklehetőség (is) lenyűgözte. Egyszer egy órán bejött egy hölgy, „pan docent RAKOSZ”-t (csehül sz-szel) kereste, mivel nem tűnt fel neki, hogy nem cseh névről van szó. Ő ennek örült, hogy a neve csehül is jelent valamit, ugyanakkor kissé csodálkozott is, hogy másnak – a Károly Egyetem magyar szakán – fel sem tűnik: ez magyar név.

Visszatérve a fordításokhoz, egy újabb idézet tőle: „...a jól lefordított szöveg nem is volna szabad felismerni, hogy eredetileg más nyelven gondolták, írták. S ha ez is rendben találtatik? Akkor itt a következő „szűrő”: hiába „hű” és „természetes” az élénk tálat szöveg, mégis úgy érezzük, hogy nem elég kifejező. Valahol tudatunk mélyén ott bujkál, és néha felszínre is vetődik a megoldás, a jobbik, mely diadalmasan rációfól a korábbira (...) Fordítóknak gyakran okoz álmatlan éjszakákat az az érzés, hogy találtak ugyan egy megoldást, de bizonyos, hogy létezik nem is egy jobb. S ha még ezen a rostán is keresztül megy a szöveg, vajon elmondható-e, hogy kellőképp hatásos is, azaz: képes-e úgy hatni, hogy hangos hahotát váltson ki belőlünk, elmélyedttünődésre késztesse? S végezetül, ha ebben a tekintetben is helytáll a fordítás, még mindig itt van a legutolsó

momentum, amikor kénytelenek vagyunk a csalódott fordítóknak, egyik kezünkben visszautasított kéziratát tartva, másik kezünkkel megveregetni a vállát, szólva: szép és jó munkát végeztél, de jómagam eredetiben olvastam ezeket a Vančura, Čapek, Móricz nevezetű író urakat, s bizony mondom, hogy amit létrehoztál, egyszerűen nem az: hiányzik a sava-borsa, semmi mással össze nem téveszthető sajátosan egyéni jellege és légköre. De szerkesztő úr, kérem, tessék nekem megmondani, ujjával rámutatni, hol s miben vétettem? Semmit sem vétettél: ez itt a művészet birodalma, itt nem elég „nem véteni”: művedből hiányzik az a mittudoménmi, ami „azzá” tenné.’

A fixa ideája, amely segítségével a maximális jóindulatáról kapunk képet:

„Nem is olyan régen volt alkalmam egy kedves cseh–magyar baráti fórumon demonstrálni, hogy a cseh ‚vüle’ (akarat) szó sok más jelentésén kívül egy egészen speciális műszakival is fel van ruházva: jelenti ugyanis a mindenféle-fajta mechanikus szerkezetekben két alkatrész olyatén összeszerelését, amikor még nincsenek szorosan és egyértelműen összerősítve, hanem van valami látszólag esetleges, a valóságban szükséges mozgásterük, egymáshoz viszonyítva kölcsönös elmozdulási lehetőségük, ‚akaratuk’, amit magyarul ‚játék’-nak nevezünk. Voltaképpen szabadságuk: a játék, akár az akarat a szabadság birodalma. Két különböző, egyaránt szellemes és ötletes metaforikus megoldás a két nyelvben a ‚szerinti’ áttétel minden lehetősége nélkül.”

Vüle – akarat – valójában „mezero”, engedélyezett rés, vagyis *engedély a lazulásra*. A játék pedig: valójában *játéktér* (vagy ha tetszik, *játszóter*) – szintén ezt jelenti. Engedélyezett szűk terek állnak rendelkezésünkre, de ha jóindulatúak vagyunk, akkor még több szabadságra van lehetőségünk.

És ezt volt képes megteremteni a prágai magyar „tanszéken” – a szabadság (a szabad akarat és a játék) szigetét.

Filep Tamás Gusztáv:
 A kerékpáros kanonok, meg a diákja
 Pfeiffer Miklós és Rákos Péter kapcsolatának hátteréhez

G. Kovács Lászlóval 2005-ben írt és még ugyanabban az évben megjelent Rákos Péter-monográfiánkban¹ szerepel egy részlet Rákos és Pfeiffer Miklós személyes kapcsolatáról. Rákos a kanonokot a kaszai polgári hagyomány világát megérezkítő, eredetileg 1970-ben az Irodalmi Szemlében megjelent, a hetvenéves Márai Sándort köszöntő *Lírai őrvár* főcímű tanulmányában² említette először, még név nélkül. Ebben az esszében utalt a „felejthetetlen kanonok úr”-ra, majd valamivel több mint harminc évvel később, már a demokráciában, mint maga mondta, barátai készítésére részletesen föltárta kapcsolatukat egyik szép esszéjében.³ Könyvünk megjelenése óta e viszonyról újabb adat nem került elő (vagy elé), s ez természetes is. Amikor barátommal először neki akartunk fogni a monográfiának, arra készültünk, hogy elutazunk Prágába, s még a munka kezdete előtt kifagatjuk a professzort, lehetőleg magnóra mondatjuk vele, amit hajlandó elárul-

ni az életéről, különösen gyermekkoráról, ifjúságáról, hiszen olyan kevés volt, amit „kiszivárogtatott” ebből – s nyilvánvalóan erre a kapcsolatra is rákérdeztünk volna. Úgy emlékszem, eredetileg 2003-ban akartuk tető alá hozni ezt a könyvet. 2002 őszére időzítettük prágai utunkat; néhány hónappal korábban, Zeman László leveléből értesültem Rákos halálhíréről.

Így a kapcsolatnak a címben utalt háttere azt jelenti, hogy Pfeiffer világképét iparkodom részlegesen rekonstruálni, illetve közvetlenül utalni szeretnék bizonyos társadalmi kérdésekre adott válaszaira; e válaszokból óvatosan következtethetünk arra, hogy miért is lehetett olyan mély ez a kapcsolat a „diákjával”, Rákos Péterrel. Nem teljesen megszokott, hogy egy katolikus kanonok és egy gimnazista korú zsidó fiatalember között ilyen felhőtlen viszony fejlődik ki éppen akkor, amikor az utóbbi a „másodrendű állampolgárok” közé tartozik.

Röviden fölelevenítem először, mit írt Rákos a kapcsolatról, okairól és jellegéről, illetve hogy mi hogyan interpretáltuk ezt hét évvel ezelőtt.

Rákos 1943-ban érettségizett a kassai Magyar Királyi Állami Hunfalvy János Gimnáziumban, és a budapesti egyetem bölcsészkarán szeretett volna továbbtanulni, magyar–francia szakon. Amint azonban ő maga – nyilván tévesen – írja, a numerus clausus következtében nem tudott beiratkozni az egyetemre (a tévedés ott van, hogy ekkor már régen nem a numerus clausus volt érvényben, hanem a három úgynevezett „zsidótörvény”). Rákos édesanyja (nyilvánvalóan afőlötti fölháborodásában, hogy azelőtt a család elismerten magyar volt, most meg, politikai döntések nyomán nem), levelet írt Szekfű Gyulának, hogy próbáljon meg segíteni, s idézem: „ő nagyon szépen, kedvesen, megértően válaszolt is az ismeretlen, naiv vidéki asszonynak, de tenni ő sem tehetett semmit: ami kevés férőhelyet a numerus clausus a »nem árják« számára meghagyott, az a tehetőseknek és befolyásosaknak jutott”.

Rákos Péter édesanyja ezután a város katolikus egyházi köreiben keresett támogatót, aki segítene bejuttatni fiát a Kereskedelmi Főiskolára, amit 1939 után telepítettek Kassára. Így jutott el a nagyprépost-hoz, Pfeiffer Miklóshoz. Figyeljünk csak, Rákos nem egyetlen, esetleg korábban meglévő kapcsolatra utal – hanem (úgy vélem) a vezető katolikus egyházi körökre (még akkor is, ha az első „papi ember” a segítséget kereken megtagadja). Ennek a háttérben valami olyasmi állhat, ami a mítoszok és ellenmítoszok harcából kialakuló történelmi képünkbe nehezen fér bele. Bár sokan leírták, hogy a bécsi döntés előtti magyar ellenzéki politikában a keresztényszocialisták képviselték az ókonzervativizmust és az antiszemitizmust, a Magyar Nemzeti Párt pedig a „reálpolitikát”, s részben a modernizációt és a szociális érzékenységet is, természetesen ez sem igaz. 1938, a visszatérés után az akkor már egyesült pártnak az egykor liberális, illetve kiszegazda gyökerzetű Magyar Nemzeti Párt-beli képviselői csatlakoztak nagy üdvörlégások közepette Imrédy Bélához (legalábbis átmenetileg); az alkotmányosságot és a törvény előtti egyenlőség elvét pedig a volt keresztényszocialista elnök, Szüllő Géza vallotta a legkövetkezetesebben. A volt szlovákiai magyar katolikus politikai vezetők sokkal tartózkodóbbak, időnként határozottan elutasítóak voltak a „korszellemmel” szemben. A Magyar Nemzet, a liberális Esti Kurír és a

szocialista Népszava a magyar történelmi hagyománnyal sokkal inkább összeegyeztethetőnek vallotta ezt a keresztényszocialista magatartást a Jaross Andorénál, a hivatalos állásponttal ellentétes katolikus véleményt hangoztatókat állították előtérbe, és Szüllő politikai magatartását tartották követendőnek. A régi demokratikus baloldaltól és a konzervatív, konzervatív liberális antitotalitárius frontból alakult ki a szélsőjobboldal által rendszeresen, folyamatosan támadott „átkos reakciós liberofeudális kapitalista zsidóbérenc szellemek” gyülekezete.⁴ Kassán részben maga az egykori, a csehszlovák érában volt magyar keresztényszocialista polgármester-helyettes, Tost László képviselte ezt a hagyományos szemléletet; az 1944-es kassai gettó életéről beszámoló Görög Artúr „emberséges és nemes gondolkodású” emberként, „talpig férfi”-ként jellemzi Tostot, megemlékezve későbbi, a nyilasok által történi meggyilkoltatásáról, de ugyanő jó színben tünteti föl Pajor Miklóst, a másik keresztényszocialista képviselőt is. Szól arról, hogy a gettó föllállítása után maga a város „lényeges segítséget nyújtott” a gettóba zártaknak, különös „hála”-val és „elismeréssel” idézi föl Bartsch János alpolgármestert és Dobosffy Albin „gazdasági főtiszt”-et⁵ (ő más források szerint vármegyei aljegyző volt). Az utóbbit számos más kassai keresztény polgárral – vármegyei főlevéltárossal, vármegyei vagy városi aljegyzővel, nyugalmazott táblai tanácselnökkel – együtt a dachau koncentrációs táborba hurcolták; Dobosffy más kassaiakkal együtt ott is halt meg Dachauban. Tostról Gömör János azt írja a hatvanas években gyalázatosan megcsönkített változatban megjelent emlékiratában, hogy nem is kerülhette el a sorsát: „Halála előtt egy héttel találkoztam vele az utcán, elválásunk után szokása szerint kiabálva utánam szólt: »Te is vigyázz magadra, mert ha ezeknek az uralma véget ér, szükség lesz rád.«”⁶ Hadd említsem még meg azt, hogy az üldözöttek bújtatása miatt Budapesten meggyilkolt – s néhány éve boldoggá avatott – Salkaházi Sára és a vele együtt a Dunába lőtt Bernovits Vilma szintén kassai volt és abban a hagyományban gyökerezett, amelyből a Márai-életmű egy része kisarjadt. Rákos Péter a *Lirai örjárásban* eleve nitette föl Márairól szólván ezt a Kassa-képet – annak idején pedig, amikor a *Kassai polgárokat* bemutatták, tehát a háborús években, Salkaházi Sára egy a drámáról írt cikkével sorakozott föl a „jogot és szabadságot védő”, Márai megjelenítette „kassai öntudat” – az öntudatos építő munka hívei mellé.⁷

Térjünk azonban vissza a Rákos–Pfeiffer-kapcsolathoz. Rákos édesanyja révén jutott el a kanonokhoz; szívélyesen fogadta az asszonyt, s kérte, hogy küldje el hozzá a fiatalembert – csak hogy az első találkozás során kiderült, hogy a pártfogoltnak eszé ágában sincs az említett főiskolára járni. Ezzel elkezdődött viszont az a kapcsolat, amelyet 2005-ben mi „hasznos”-nak, „rendszeres”-nek és „szép”-nek minősítettünk, s amely valójában az első egyeteme volt Rákosnak. „...azok a könyvek, amelyeket kezembe adott vagy felhívta rájuk a figyelmemet, ma is szellemi fejlődésem fundamentumához tartoznak” – írta a professzor abban a 2002-ben megjelent emlékező esszéjében. E könyvek között volt filozófiatörténeti ismeretterjesztő munka, aztán az elsők között Illyés Gyula műve, a *Puszták népe* a pusztai cselelés sorsáról, a harmadik könyv Joó Tibor *Bevezetés a szellemtörténetbe* című munkája volt, amelynek azért is örülök, mert nekem is bár késői, de meghatározó élményem volt Joó Tibor életműve, később sajtó alá is rendeztem két könyvét. Az Illyés-könyv kapcsán ezt írja Rákos: „a részletek, árnyalatok, melyekre [Pfeiffer] egy ínycsokor és huncut mosolyával figyelmeztetett, nem is a mű morális patoszával függtek össze: a szociális és lélektani megismerés eszköztét értékelte bennük elsődlegesen”.

Pfeifferről sok adalékunk van, összefüggő képet negyvenes évekbeli munkatársa, András Károly rajzolt róla, s e portréból⁸ elég sokat megtudunk a kanonok holdudvaráról is. „Sohasem láttam az övénel sivárabban berendezett papi otthont” – írta András Károly; ez az otthon „szerzetesi cella” volt, nem volt benne más, mint egy íróasztal, szék, ágy, s egy bőrfotel a vendégeknek. Volt még egy nagyobb szoba, a társadalom számára, „diáktanya, ebédlő, fogadó, ülésterem és szerkesztőség”, amelynek bútorzatát az ismerős családok tagjai hordták össze, a falakon pedig Oravecz Imre, az östehetségként emlegetett szlovenszói festő képei; ezeket maga Oravecz adta kölcsön Pfeiffernek. A lakás, illetve „cella”-része természetesen tele volt könyvvel; ezek között Arisztotelész bibliofil díszkiadása lehetett a tulajdonos legnagyobb értéke. A „félíg bohém, félíg spártai papi lakás”-hoz legalább egy tucatnyi embernek volt kulcsa, és tartozott hozzá egy bejárónő is. Itt volt tehát a főhadiszállása az András Károly szerint kissé kopott külsejű, esetlennek, modorosnak, sőt talán bogarasnak tűnő papnak. A polgárfiú Rákos számára nyilván nem tűnhetett föl otthonosnak ez a környezet – még-

is otthonra lelt benne. Itt találkozott az első (teológiai alapú) filozófiai rendszerrel, az „arisztotelésziszenttamási sokolasztiká”-val, Pfeiffertől kapta meg a *Nicomachosi Etikát* és a *Summa Theologicá*-t, itt látta meg a középkori filozófiai gondolkodás folytonosságát „a dogma felszíne alatt”. Pfeiffer ezt a világgépet „mint szigorúan filozófiai ismeretet” közvetítette számára, anélkül, hogy le kívánta volna téríteni tanítványát a saját útjáról.

*

Pfeiffer emléke meg-megjelenik olykor a szlovákiai magyar emlékezésekben és a történeti szakirodalomban, fontos volna azonban életműve monografikus fölmérése is. Lássunk néhányat legfontosabb életrajzi adataiból: Sopronban született 1887-ben, és Fribourgban fejezte be életét és pályáját 1979-ben svájci magyar főlelkészként. Ez a pálya ott is kezdődött a század elején, Fribourgban; egyetemén tanult Pfeiffer teológiát, szociológiát és történelmet, kilenc éven át. Fölszentelése után a kassai egyházmegye püspöki levéltárosa és könyvtárosa volt Kassán, Fischer-Colbrie Ágoston püspök mellett, 1914-től az erkölcsstan és szociológia tanára a szemináriumban, de tanított a kassai jogakadémián is. 1918 őszén Budapestre került a kassai pap tanács küldöttjeként; belépett a függetlenségi pártba, a Károlyi- és Berinkey-kormány idején szerepet vállalt a budapesti központi pap tanácsban, ahol az egyházi földbirtokok fölosztását szorgalmazta – gyaníthatóan püspöke nyomán, illetve vele egyetértésben. A proletárdiktatúrában kenyértörésre került sor közte és köre, illetve a diktatúra vezetői között, viszont András Károly szerint 1918-as tevékenysége miatt Prohászka Ottokár megróttá őt, s azt állította róla, hogy a szociáldemokrata párt tagja lett. Személyes feszültség is lehetett közöttük – ennek ellenére Pfeiffer lett a húszas években Csehszlovákiában létrejövő, magyar katolikus fiatalok keretszervezeteként szolgáló Prohászka Köröknek a talán legfontosabb papi szellemi vezetője. Kassa elfoglalása után ugyanis hazatért, s két szinten kapcsolódott be a közvetlen gyakorlati munkába. Ő lett a város melletti barakk-tábor lelkésze, közvetlen, szinte napi tanúja a szociális nyomornak (ez a tábor a városszéli nyomortelep volt ugyanis) – állítólag azért vett biciklit, hogy a városból kijárhaszon ottani híveihez; innen származna az előadásom címében is szereplő eposzi jelzője (s ahogy András Károly írja: az ő példája nyomán vált Kassán a bicikli „általános városi közlekedési eszköz”-zé).

Rákos Péterrel abban is rokon Pfeiffer, hogy ő is hivatásának tekintette a csehországi, részben prágai magyar egyetemisták nevelését, fejlesztését, gondozását – ugyanis egyik útján, amikor állampolgársága ügyében Prágába utazott, találkozott néhány diákkal, akik társaik körébe hívták, s ott ragadt, illetve visszajárt; a szlovákiai püspöki karnál sikerült kiharcolni, hogy hivatalosan is lelki gondozója, „vándorlelkésze” lehessen a magyar egyetemistáknak. (1933-ban egy prágai diákgyűlésen tartott előadásának témái: pacifizmus, leszerelés, erkölcsi megújulás, természetjog, krisztusi etika.) A harmincas években a Prohászka Körök moderátora lett, s az Ifjúsági Katolikus Akció ügyvivője. Kassa Magyarországhoz való visszatérése után magasabb egyházi beosztásokba került a városban. 1944-ben összegyűjtötte a többi keresztény felekezet vezetőit, hogy együtt tiltakozzanak a hatóságoknál a zsidók gettósítása és deportálása ellen, s Pfeiffer a jezsuita házfőnökkel a gettóba is bejutott. Egy ezzel kapcsolatos dokumentumot, Pfeiffer levelét Rákos fakszimilében közölte hivatkozott cikkében, egy másik ott olvasható levélrészletből pedig az derül ki, hogy a kanonoknak körülbelül száz embert sikerült valahogyan megmentenie. Egyébként unokaöccse, Pfeiffer (1945 után Ik-vay) László plébános, aki a harmincas években munkatársa is volt az Új Élet című folyóiratnál, 1944-ben szintén embermentéssel foglalkozott: a katolikus ifjúsági szervezet székházában – amelynek igazgatója volt –, Budapesten zsidókat, német és francia katonaszökevényeket, lengyel menekülteket és egy osztrák kommunista újságírórt rejtegetett.

A szovjet bevonulás, illetve a kommunista hatalomátvétel idején a kanonok nem túl hosszú prágai tartózkodás után, aminek emlékeit Rákos szintén említi a róla szóló írásában, Svájcba emigrált. 1956-tól lett az ország magyar főlelkésze, 1978-ban, halála előtt egy évvel ment nyugalomba. Néhány megjelent, kisebb-nagyobb munkája: *Svájc háború alatt. Úti benyomások 1915 nyaráról*. Bp., 1916.; *XV. Benedek pápa és a világbéke*. Bp., 1918.; *Dr. Fischer-Colbrie „Cultura Christiana” című kultúr-bölcséleti és kultúrtörténeti műve*. Pozsony, 1928.; *A katolikus egyház és a hazai nemzetiségek*. Bp., 1942.; *Nemzetnevelésünk legnagyobb akadályai a neobarokk szellemiség! András Károly beszélgetése Pfeiffer Miklóssal*. Kassa, 1943.; *A szociális igazságosság Aquinói Szent Tamásnál*, előadás a soproni nyári egyetememen 1943. júl. 17. Bp., 1943.

Pfeiffer ma leginkább a Prohászka Körök és folyóiratuk, az Új Élet kapcsán szokott szóba kerülni. Jogosan – a harmincas években s talán még a negyvenesek elején is szellemi atyja volt a mozgalomnak s az azt vezető szellemi csoportnak – bár a háborús években az újjáalakult s részben megváltozott folyóiratban már olyan szövegek is szép számmal megjelentek, amelyekkel nem azonosulhatott. A kiindulópontot a harmincas években viszont a korabeli nyugat-európai reformkatolicizmus elv- és célrendszere adta meg.

Az Új Élet a két nevezetes reformkatolikus pápai enciklika, a XIX. század végi, XIII. Leó által kiadott *Rerum novarum*, valamint az ezt több vonásában megerősítő, részben újraértelmező, az új világhelyzethez szabó, XI. Pius nevéhez fűződő s 1931-ben kiadott *Quadragesimo anno* tartalmát követve azoknak a főleg világi katolikus szerveződéseknek és szövetségeknek a fóruma, amelyek a társadalom úgynevezett igazságos átalakítására törekednek. A *Quadragesimo anno* részben az 1929-ben kezdődő világválságra (is) adott válasz, az 1932-ben induló szlovéniai magyar katolikus folyóirat tehát már indulásakor bekapcsolódott egy fontos világháramlatba.⁹ Az 1931-es, a keresztény társadalom megszervezésére intő enciklika a gazdasági élet szabályozó elvének nem az osztályharcot, de nem is a szabad versenyt tekinti, hanem a szociális igazságosságot és a szociális szeretetet. Központi kérdése a proletárság jogainak elismerése, igazságos munkabért követel, szabályozza a magántulajdon egyéni és társadalmi jellegét, és a munkaszervezésben a hivatásrendek felállítását, a korporációt hirdeti. Az enciklikát kibocsátó XI. Pius állást foglalt a két legmonumentálisabb korabeli totalitarizmussal szemben, mindkettővel szemben 1937-ben; a talán ismertebben, a *Mit brennender sorge* kezdetűben március 14-én a náciizmus, a másodikban, 29-én, a kommunizmus fölött mondott ítéletet. XI. Pius hívta létre a világi katolikusokat tömörítő *Actio Catholicá*t, éppen 1932-ben; a folyóirat nemcsak kapcsolódott e tömegmozgalomhoz, hanem valószínűleg éppen ennek jegyében jött létre, mint az ifjúsági szervezet, a Katolikus Ifjúsági Munkások Országos Egyesülete (KIOE) orgánuma. XI. Pius pápáról nem fölösleges tudni azt, hogy az antiszemitizmus éledése idején az alábbiakat mondta belga zarándokok egy csoportjának az Ábrahám Atyánk Áldozata kezdetű misekánon kapcsán: „Figyeljétek meg, Ábrahámot pátriárkánknak, őstünk-

nek nevezik. Az antiszemitizmus nem egyeztethető össze azzal a fenséges gondolattal és valósággal, mely ebben a szövegben kifejezésre jut. Az antiszemitizmus olyan mozgalom, amelyben nekünk keresztényeknek nem lehet semmi részünk. Szellemileg mi szemíták vagyunk.”¹⁰ Ez a szöveg tehát magyarul is olvasható volt, és éppen Maritainé egyik tanulmányában – akinek gondolkodásával Rákos Péter szintén Pfeiffer révén ismerkedett meg, s akivel egyébként az Új Élet egyik legmarkánsabb gondolkodója, Esterházy Lujza grófnő éppúgy személyes kapcsolatban állt, mint a megújuló nyugat-európai katolicizmus másik jeles képviselőjével, Michel Riquet atyával, aki később megjárta a náci koncentrációs táborokat.

A Prohászka Körök esetében nyilvánvaló, hogy a messianizmus egyik változatáról van szó, de nem arról, amit közkeletűen kisebbségi messianizmusnak szoktunk nevezni, ha feladat- és hatóköre a kisebbségre, a résztvevők környezetére irányult is. Tagjai a harmincas években mint az apostolok és tanítványok, áldozatra, szinte halálra szánt hittérítőkként indulnak betölteni hivatásukat. Ahogy a folyóirat lelki étellel kapcsolatos, éppen Pfeiffer szerkesztette rovatában olvassuk:

„Hétfő hajnal van. Munkába kell indulnom itt. Száz kilométerre testvéreimtől, a szlovenszói kisvárosban. Lelkem tele van azokkal a gondolatokkal, melyeket belém oltott az öt esztendő, amit a mozgalomban töltöttem. Tele vagyok eszményekkel, vágygyal. De úgy hallgat ez a kisváros, oly idegenül néz rám. Ezek a házak rendíthetetlen nyugalommal állanak körülöttem, telve emberekkel, kikben a régi világ szelleme terpeszkedik. És én egyedül vagyok; tehetetlenül egyedül. Magánosan indulok ezen a héten is ennek a szellemnek, mellyel meg kell vívnom minden nap minden órájában a harcot: a rettenetes magános harcot.”¹¹

Pfeiffer egyik meghatározó vonása pedagógiai érzéke volt, amiről természetesen Rákos Péter is megemlékezik. Amint írja róla, nagyon rossz véleménye volt „a Monarchia utódállamaiban is tovább élő vasikalapos, avított oktatási rendszerről”. Ahogy a magyarországi társadalom „neobarokk” vonásairól is, amint azt 1943-ban András Károlylyal folytatott, s művei között főntebb említett beszélgetése dokumentálta. De a Magyarországhoz való visszatérés után a kisebbségi társadalom „kettős lelkéről” is értekezett: szerinte a „régii generáció magyarja” gyak-

ran felforgató eszméket lát a népjóléti törekvések mögött, a társadalmi kasztkülönbségeket kívánja fönntartani, s kommunista propagandaszövegeknek minősítené a reformkatolicizmust elindító pápai enciklikákat is, ha egyházi kitételeik nélkül hallaná őket.¹²

A harmincas évek végén a Pfeiffer nyíltan vállalta egykori politikai ellenfelei – a harmincas évek elején részben a kommunista ideológiát vállaló sarlósok védelmét. Amikor e magnanimitására utalok, emlékeztetni szeretnék arra, hogy nem egyszerűen egy az övével ellentétes világszemlélet hívei mellett nyilatkozik meg, hanem túllép a Sarló és a Prohászka Körök tagjai közötti éles, nyelvezetében nemegyszer sértő viták emlékére is – ez nemcsak abban a korszakban ment ritkaságszámba; én például nem hiszem magamról, hogy képes volnék hasonlóra. A Magyarországhoz való visszatérés után Pfeiffer triumfálás helyett nyomtatásban megjelent levelében fordul a Sarló egykori vezéréhez: „A sarlósok, ahogyan én őket az évek folyamán, sokszor mint ellenfeleket is megismertem: tiszta szándékkal a szegény nyomorgó emberiségen, proletár embertársaikon akartak segíteni. Ezért erkölcsi érték szempontjából toronymagasságban felette voltak azon nemzeti jelszavakat hangoztató maradiaknak, kiknek magyarsága sok esetben sokkal inkább üres szópufogatás, meddő »magyaros sírva vigadás« vagy potrohos nyárspolgári álmagyarság volt, mint valódi magyar nemzeti munkakomolyság, vagy pláne a magyar kérdések komoly, korszerű szociális meglátása és megoldani akarása. Ha a sarlósok marxi ingoványokban bukácsoltak, egyesek abban el is merültek: ez elsősorban az idősebb nemzedék minden pedagógiai és lélektani követelménnyel homlokegyenest ellenkező meg nem értésének és előlegezett bizalmatlanságának köszönhető. Ahelyett, hogy e fiúkhöz szeretetteljes és türelmes, nem lankadó megértéssel közeledtek volna és meglátták volna bennük azt, ami az értékek egyik legnagyobbika: a szegény embertárson való segíteni akarást: eltaszították őket maguktól.”¹³

Még egy fontos megnyilatkozását idézem – némi kiegészítéssel – ezekből az évekből. Ez a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos: 1942-ben előadást tartott egyháza a nemzetiségi kérdésben – nyilván az ő elvei, talán tevékenysége alapján is – elfoglalt álláspontjáról. Mondandóját végül hat pontban foglalta össze:

„I. *Államiságunkat és nemzetünket* minden akár nyílt, akár burkolt támadás ellen erőteljesen meg kell védeni. Ennek legbiztosabb előfeltétele, alapja és eszköze: gazdasági és szellemi téren egyaránt virágzó nagyszámú és évről évre növekvő széles magyar népi réteg. Ennek híján az egyébként legbőlcsebb elgondolásokkal és intézkedésekkel sem erősíthető meg a magyar nemzet és magyar államiság.

II. Minél inkább sikerül egy államnak *messzemenő szociális és egyéb berendezéssel* és – hangsúlyozom – szociális szellemű bánásmóddal a *közjót*, a legszelebb rétegek anyagi és szellemi javát és emberséges megbecsülését biztosítani, annál jobban fogják az illető államot a más nemzetbeliek határon innen és határon túl megbecsülni – annál kevesebb okot vagy ürügyet találnak annak támadására vagy elégedetlenségére.

A *tűszúrások* politikája nemzetiségi tekintetben is a legrosszabb politika.

Egy kanál mézzel több legyet lehet fogni, mint egy hordó ecettel. (Itt különben nem emberek légszerű »fogás«-áról van szó, hanem lelki megnyerésükről.)

A *rövidlátás*, a más lelkébe való bele nem gondolás, a nagyvonalúságnak és előrelátásnak hiánya nemzetiségi téren sokszor többet árt, mint akár a kö-

telességmulasztó hanyagság, akár a tudatos rosszakarát is. Korlátoltsággal, szűkkeblűséggel, nemzeti türelmetlenséggel Szent István országát felépíteni nem lehet.

Fenti 5 pont nem egymástól szétválasztva, külön-külön, hanem nagyvonalúan *egymásba fűzve*, egybe-
kapcsolva *érvényesítendő*.¹⁴

Végezetül az ígért kiegészítés – a második és az ötödik ponthoz: Pfeiffer ez években a *Látóhatár* című folyóiratban a szlováksághoz való viszony egy lényeges elemére tér ki. Ez az írás állásfoglalás a „tót” nép-, illetve nemzetiségnév magyarok által történő használatával kapcsolatban. Nyilvánvalóvá teszi, hogy történeti terminusról van szó, amelynek eredeti értelmében nincs értékjelölő funkciója, leíró fogalom, s ha jól olvasom cikkét, úgy látja, hogy a magyarok általában így is használják. De ettől függetlenül nyilvánvaló, írja, hogy a szlovákok közül sokan sértőnek, bántónak érzik. Ez önmagában elég ahhoz, hogy lemondjunk a használatáról; részben „emberi előzékenységből”, de azért is, mert senkinek nem érdeke, hogy ebből etnikai-politikai feszültségek következzenek.¹⁵ Ez az állásfoglalása is logikusan következett tehát abból, ahogyan az államalapító örökségét értelmezte.

Jegyzetek

- Filep Tamás Gusztáv – G. Kovács László: *Rákos Péter 1925–2002*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely 2005 (Műhely).
- Rákos Péter: *Lirai örjárat. (Márai Sándor hetvenéves.)* Irodalmi Szemle, 1970. 6. szám, 541–547. p.
- Rákos Péter: *Excetvönások Pfeiffer Miklós kanonok ír portréjához*. Prágai Tükör, 2002. 1. szám, 21–28. p.
- Több írásomban érintettem ezt a kérdést, lásd például: Filep Tamás Gusztáv: *A visszatérés problémáiból – felföldi közírók a magyarországi állapotokról 1938 után*. In uő: *A humanista voksa. Írások a csehszlovákiai magyar kisebbség történetének köréből 1918–1945*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 2007, 204–221. p.
- Lásd: Görög Arthur: *A kassai gettó*. [Részlet *A kassai zsidóság története* című munkájából.] In *Mondjátok el, mi történt! A magyarországi holokausztról. Dokumentumok, tanulmányok, elbeszélések, emlékezések*. Válogatta és szerkesztette: Rákos Imre, Szita Szabolcs és Verő Gábor. Ex Libris, Budapest 2004, 337–338.
- Gömöry János: *Emlékeim egy letűnt világból*. Kézirat (fénymásolata a birtokomban), 376–377. p.
- Salkaházi Sára: *Kassai gondolatok a „Kassai polgárok” után*. Felvidéki Újság 1943. február 12., 3. p.
- András Károly: *A kassai kanonok*. Új Látóhatár, 1979. 5–6. szám, 371–387. p.
- Van olyan vélemény is – ezt képviselte Baranyai Lipót, a Magyar Nemzeti Bank korábbi elnöke, náciellenes gondolkodó, akit 1944 márciusában a Magyarországot megszálló németek le is tartóztattak –, amely szerint a Quadragesimo anno „»herezisbe« esett” fia a Rerum novarumnak, amelyben akaratlanul is hidat épített a kereszténység és a marxizmus között. Lásd *Baranyai Lipót Kornfeld Mórchoz*. In Kornfeld Mór: *Trianontól Trianonig. Tanulmányok, dokumentumok*. Közreadja: Széchenyi Ágnes. Corvina, Budapest 2006, 382. p.
- Jacques Maritain: *A civilizáció alkonya*. In *Mi európaiak*. Összeállította és fordította: Just Béla. Vigilia [Budapest, é. n.], 18. p.
- Egy proházskás imája*. Új Élet, 1936, 97. p.
- Lásd például: Pfeiffer Miklós: *A Felvidék kettős lelke. Felvidéki Magyar Hírlap. 1939. február 9., 3. p.*
- Pfeiffer Miklós: „*Íratlan történelem*.” (*Üzenet Balogh Edgárnak*.) Új Élet, 1939, 397. p.
- Pfeiffer Miklós: *A katolikus egyház és a hazai nemzetiségek. Elhangzott a debreceni nemzetiségi előadásorozaton 1942. augusztus 12-én*. Láthatár, [Budapest] 1942, 38–39. p.
- Pfeiffer Miklós: *Sebeket nem szabad felszakítani*. Látóhatár. Kisebbségi kultúrszemle. A külföldi magyarok és közép-európai népek szellemi életének figyelője. 1942. 6. szám, 133–134. p.

Jankovics József:

Akit „az Isten is elnöknek teremtett”

Klaniczay Tibor és Rákos Péter levélváltása a NMFT elnöki posztjának betöltéséről

Aki magyarságtudománnyal/hungarológiával az utóbbi negyedszázadban foglalkozott szerte a világon, mindenki tudhatta, hogy ezen interdiszciplináris tudománykomplexum fogalmának meghatározásában, tartalmi körének kialakításában milyen jelentős szerepet vállalt Rákos Péter. E tárgyban született iránymutató, határozott, de mégis toleráns tanulmányainak – a „perifériáról” – még a budapesti „centrum” is rendkívül nagy hasznát vette: olyan tanulságokat mutatott fel, amelyekre még a tudományos világ számos országából származó „alapító atyák”-nak sem terjedhetett ki a figyelme 1977-ben, a Nemzetközi Magyar Filológiai (ma: Nemzetközi Magyarságtudományi) Társaság megalapításakor, Nyíregyházán. Közéjük tartozott a kassai születésű prágai irodalomtudós egyetemi tanár Rákos Péter is, aki a prágai Károly Egyetemet képviselte ott. Az első elnök, az uppsalai általános nyelvész Bo Wickmann, Lotz János tanítványaként, hungarológiával és finnugrisztikával is foglalkozott, s a politikamentes tudományművelés szigorú híveként sikerült működni

és azt képviselnie a nemzetközi hungarológus szakemberek, még a Magyarországról politikai okok miatt elszármazottak előtt is. 1991-ben, Bo Wickmann 2+1 elnöki ciklusának lejártával a Társaság titkárságának, a Végrehajtó Bizottság előzetes szavazatai alapján új elnök választását kellett előkészítenie. A munkálatok több szempont összeegyeztetésével indultak meg, s arra különös tekintettel kellett lenni, hogy a szakmai mellett a földrajzi, a diszciplínaművelők közötti erőviszonyokat tükröző, a társadalmi nem szerinti stb. erővonalakat is fontolóra vegyennek a végső jelöltek megnevezésénél. Ezen a listán Rákos Péter szinte teljesen egyedüli esélyes jelöltként került a kérdést eldöntő Közgyűlés szavazói elé.

E jelölés folyamatának második lépéseként történt meg a főtktár, Klaniczay Tibor és Rákos Péter végrehajtó-bizottsági tag levélváltása. Ezt megelőzően már folytak tárgyalások az elnökjelölttel, aki először, nem kevés habozás után elfogadta a jelölést, majd később szóban többször is kifejezte kétségét döntése helyességét illetően.

A főtítkár levele ennek következtében született meg, amelyben egyértelműen tudomására hozza a prágai irodalomtörténésznek, hogy az előzmények alapján egyértelműen ő a Társaság vezetőségének elnökjelöltje, s kéri, ne változtassa meg korábbi döntését. Hiszen egyértelműen ő a posztra legmegfelelőbb jelölt.

A levélváltás a misszilis-műfaj bravúrdarabja: Klaniczay, a rá jellemző céltudatos, minden körülményt számba vevő racionális, ám nem jelentéktelen mögöttes érzelmi okfejtéssel igyekszik meggyőzni a még mindig „tartózkodó”, de kételyeit önmagával és a körülményekkel szemben ugyancsak körültekintően megfogalmazó Rákost, míg végül mindketten győztesek lesznek.

De azt hiszem, az igazi győztes a nemzetközi magyarságtudomány lett, Rákos Péter elnökletével.

I.

Prof. Péter Rákos

Praha

1991. február 3.

Kedves Péter,

ha lassan is, de mégiscsak közeledik a kongresszusunk ideje, s foglalkoznunk kell a tisztújítás¹ előkészítésével.

A szeptember eleji ülésünk² után azt hittem, hogy az ügy jó mederben halad, de újabban Jankovics Jóskától is és a hölgyektől³ is azt hallom, hogy részéről újabban felébredt némi tartózkodás az elnökség elvállalását illetően. Remélem, ez nem túl komoly és nem végleges elhatározás terméke. Borzasztó bajban lennénk, ha visszalépnél. Nyilvánvaló, hogy elnökké nem magyarországi tudóst kell választani, ellenkező esetben teljesen illuzórikussá válna a Társaság nemzetközi jellege, már pedig ezért csináltuk. Az is vitathatatlan, hogy olyanak kell lennie, aki már bent van, s lehetőleg kezdettől fogva a vezetőségben. A vezetőségben eleve a legjobbak vannak, s így kívülről már csak ezért se lehetne elnököt találni. E legjobbak között pedig Te tudod a legjobban, hogy mi a hungarológia, s hogy mit kell az érdekében tenni. Nézd meg a névsort, s biztosan igazat adsz nekem. Van még néhány szintén nagyon rangos

* (Az alább közölt dokumentumok a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság archívumában található, Klaniczay Tibor levele géppel írt fogalmazvány, aláírás nélkül, Rákos Péter levele szintén gépirat, autográf aláírással.)

tudós a külföldi vezetőségi tagok között, de vagy a peremén vannak a hungarológiaiak (mint a finnugrász Perrot),⁴ vagy már idősek (mint Sinor),⁵ vagy teljesen megbízhatatlanok a gyakorlati, társadalmi tevékenységben (mint Cushing),⁶ és így tovább. Téged mint irodalomtudóst mindenki egyöntetűen tisztel, a hungarológiában a legfőbb autoritásnak tart, s emberi karaktered folytán – melyben a közügyek felelősségteljes átérzése egyesül az első pillanatban rokonszenvet kiváltó közvetlen emberi gesztusokkal – Téged tulajdonképpen az Isten is elnöknek teremtett egy ilyen társaságban, mint a miénk. Ez utóbbit azért hangsúlyozom, mert ebben a társaságban az elnökség a dolog természete szerint nem megnyomorító, az alkotómunkát akadályozó tevékenység. Hiszen elnöki munka voltaképpen csak a vezetőség találkozási alkalmával és a kongresszuson van, amikor ügyis jelen lennél, és eddig is odafigyelve a dolgokra igyekeztél hozzájárulni ügyeink sikeréhez. Közben legfeljebb a főtítkár, illetve a titkárság konzultál Veled egyszer-kétszer, ami inkább baráti beszélgetés, semmint munka, adminisztrálás. Ilyesmi még véletlenül sem lenne osztályrészed. Így attól nem kell tartanod, hogy ez a tisztség hátráltatna tudományos alkotómunkádban. Az ülések vezetése viszont annál nagyobb segítséget jelentene mindnyájunknak. Nagyon kérünk ezért, hogy tartsál ki korábbi beleegyezésed mellett.

Remélve közeli megnyugtató válaszodat, szeretettel köszönt

[Tibor]

II.

Prága, 1991. február 26-án.

Kedves Tibor,

valóban esedékes immár, hogy írjak, mi több: amúgy is készülődtem már, s némileg bánt is, hogy nem sikerült válaszzal elébe vágni a kérdésnek. Szeretnék nem túl terjengősen fogalmazni, de azért nem tudom mondókámat egészen rövidre fogni.

Előljáróban emlékeztetek, hogy már első alkalommal is váratlanul ért és meglepett jelöltetésem ideája, s ózdkodásom – részben máig érvényes – okait már akkor is elősoroltam. Végül azonban elfogadtam okfejtésedet (a Te okfejtéseidet általában nem könnyű cáfolni), azaz megértettem, vagy érteni véltem, hogy mivel különféle politikai, történeti vagy szakmai okokból célszerűtlennek látszott Budapest-

ről, Bloomingtonból, Moszkvából, Szófiából, Tokióból, Pozsonyból stb. jelölni elnököt, szinte alig marad más megoldás, mint Prága, s onnan már csak egy ugrás személyemig. Meglepett a tavalyi másodszeri jelöltetés is, hiszen a politikai cirkumstanciák azóta már megváltoztak,⁷ s az akkori szempontok olyika közben tárgyalanná vált, de valahogyan nem éreztem ildomosnak ott a helyszínen előhozakodni ezzel, hiszen végül is csupán előzetes jelölésről volt szó s van szó mind ez ideig; azonfelül más jelöltek is szóba jöttek a VB-n s alkalmasint még megszapornak, ezt azért ne hagyjuk számításon kívül.

Mármost, a hölgyeknek már nagyjából említettem tétovázásom (vagy a Te szép terminusoddal élve: tartózkodásom) két fő okát.

S tartok tőle, hogy az elsőt legutóbbi ittlétük alapján tapasztalatilag is alátámaszthatnák.⁸

Emez első azzal kapcsolatos, hogy az utóbbi időben – szégyenszemre, mert életkorom erre még most sem jogosít fel – meglehetősen nehézkesen mozgok, utazatok. Bár erre is van kádenciád, s tapasztalatból magam is tudom, hogy az elnöki funkció nem jár többel, mint a szokásos évi egyszeri VB-üléssel, de még így is előfordulhat, hogy épp akkor mondok csütörtököt, s ez akkor már nem az én személyes ügyem, hanem a Társaságé. Bennem (nem szívesen emlegetem unos-untalan) nyomot hagyott hirtelen rosszullétem a bécsi kongresszuson:⁹ meglegyintett akkor valami, amit korábban nem ismertem, s ez megrendített biológiai optimizmusomban. Jóllehet kedvesen noszogató érvelésed efelől is megnyugtat, azért ez a része a dolognak mégis foglalkoztat.

A másik dolog prózaibb, de azt sem rejtem véka alá. Részben ez is összefügg a bécsi II. kongresszussal, egy azzal kapcsolatos nyomasztó emlékemmel.

Lehet, hogy ez túlzott vagy idejétmúlt gondolkodás, de engem akkor nagyon bántott, sőt megviselt, hogy én azon csupán a Társaság költségén vehettem részt: egyetemem s – hogy így mondjam – országom nem nyújtott rá lehetőséget. Az elsőnek nem volt módjában, a másoknak nem volt szándékában. Az utazás a jövőben valutáris szempontból talán nem lesz ily bonyolult, viszont nyilvánvalóan egyre költségesebb lesz; minthogy én a megváltozott helyzetben is (kedvezőbbre vált pozícióm és minden marasztalás ellenére) végrehajtottam korábbi szándékomat és nyugalomba vonultam, hivatalos kiküldetésben már nem mehetek sehová, így mindent a magam költségére kell majd vállalnom, s ez hovatovább megoldhatatlan problémát jelentene; a Társaság pénzén meg nem szeretnék élőszködni. Ez a második nem elhanyagolható aggodalmam.

Nem tudom, eléggé határozottan szövegeztem-e meg álláspontomat, de mindenestre úgy érzem, hogy eléggé világosan. Ha mindenek ellenére az lesz a helyzet (mit kétlek), hogy nem akad más jelölt, s mégis hajlandók vagytok megkockáztatni jelölésemet, nem húzódozom tovább s beleegyezem, de jobban örülnék, ha akadna más, s akkor bizonyos vagyok benne, hogy az volna a jobbik megoldás. Köszönöm bizalmadat s bizalmatokat: sajnálom, hogy az általad s általatok oly fáradtságosan s eredményesen létrehozott nemzetközi láncolatnak ily szeszélyesen bizonytalankodó láncszem vagyok. Örülnék, ha néhány sorban jeleznéd, hogy leveletem megkaptad s szempontjaimat megértőn fontolóra vetted.

Veled együtt mindenkit szeretettel üdvözlök:

Rákos Péter

Jegyzetek

- 1 A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Szegeden 1991. augusztus 12–16. között, *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön – külföldiek Magyarországon* címmel megrendezett III. kongresszusa, ahol Rákos Pétert a Társaság elnökéül választották.
- 2 A társaság Végrehajtó Bizottságának (VB) ülésén, 1990 augusztusában.
- 3 Jankovics József ekkor a társaság főtítkárhelyettese, majd ez évtől főtítkára volt, a „hölgyek” pedig Nyerges Judit, a szervezőtitkár, és Visóczki Márta, a gazdasági vezető.
- 4 Jean Perrot (1925–2011), a párizsi Sorbonne nyelvészprofesszora, a párizsi Centre interuniversitaire d’Études Hongroises igazgatója.
- 5 Denis Sinor (1916–2011), a társaság alelnöke, a bloomingtoni Indiana University uralista professzora, a Hungarian Chair egyik alapítója és igazgatója.
- 6 George F. Cushing (1923–1996), a londoni egyetem School of Slavonic and East European Studies magyar nyelv- és irodalom tanszékvezető professzora, számos magyar irodalmi mű fordítója.
- 7 Utalás a rendszerváltásra.
- 8 Visóczki Márta és Nyerges Judit a Társaság képviseletében 1990-ben jártak Prágában.
- 9 A Társaság II. kongresszusa Bécsben 1986. szept. 1–5. között zajlott le, *A magyar nyelv és kultúra a Duna völgyében* címmel.

Berkes Tamás és Monok István

Tibor Pichler Pozsonyból

*Arcok a szimpózium
közönségének soraiból*

Gál Jenő: Egy prágai magyar írástudó 1989 után

Három nappal az emlékezetes prágai diáktüntetés után, 1989. november 20-án, kora délután együtt sétáltunk Rákos Péterrel az egyetemről a Vencel térre. Tele reménnyel, de sok bizonytalansággal és kétellyel is, éreztük, ez az a nap, amely megmutatja, van-e bennünk, állampolgároknak, elegendő elszántság, hogy a pénteki rendőri beavatkozás után nyilvánosan és tömegesen is tudtára adjuk a pöfeszkedő és ostoba hatalomnak: eddig és ne tovább. A remény a tömeg növekedésével egyenes arányban nőtt, s mikor a tér megtelt, akkor hallottam először tőle a mondatot: „*az lesz a legfontosabb, mi az, ami kövön marad, mikor kő kövön nem marad*”. Szinte napra pontosan huszonhárom esztendő távlatából és tapasztalataival visszatekintve annak a tizenkét évnek a termésére, melyet a kérdést követően örökül hagyott, úgy vélem, ebben a mondatban nem csupán egy élettapasztalat csapódott le, de élete hátralévő részének kerete is benne foglaltott. Mi több, e tizenkét esztendő munkája most, tíz

évvel halála után, még időszerűbb. Főként ezért választottam értekezésem témájául az életmű utolsó szakaszát.

A *Fáradhatatlan szavak* című kötetben¹ található bibliográfia vonatkozó adatai mennyiségükben is jelzik e korszak súlyát az életmű kontextusában. Itt most csupán emlékezetbe idézném köteteit: a *Prágai őrvjárat* tanulmánygyűjteményét², amely a régebbieknél mellett már az 1989-et követő időszakból is tartalmaz írásokat, a *Nemzeti jelleg – a miénk és a másoké* című kötetét, illetve annak cseh változatát³, amely már napjaink egyik jellegzetes tüneteire reagál, végül a posztumusz kiadásként megjelent *Mravuprosté epistoly, ni kárání ni kázání* (Erkölcsmenetes episztolák, se prédikálás, se korholás) című, magyarul eddig kiadatlan parainézisét⁴, melyben egy életút végén foglalja össze tapasztalatait, intelmeit korunknak és az utókornak. S tegyük hozzá: e három önálló kötet mellett a kilencvenes évek végén **el** kellett vállalnia egy más jellegű és minden másnál emberpróbálóbb munkát is: tragikusan elhunyt egyetlen fia *Corvina*, azaz *A hollók könyve* című regényének magyar fordítását⁵.

Ugyancsak a jelzés szintjén említeném itt csupán a magyar és cseh folyóiratokban megjelent írásainak tiszteletet parancsoló mennyiségét, melyek közül jó néhány mindmáig kiadatlan magyar nyelven. Ezekben az esszéikben ugyanaz az irányultság mutatkozik meg, amit a fentebb említett három kötet is jelez: a hatvanas évek irodalomelméleti alapvetéseit, majd a hetvenes és nyolcvanas évek magyar irodalomtörténeti munkáit ebben a korszakban a közélet iránt fogékony írástudó publicisztikai, esszéi, vitairatai váltják fel. Persze ezekben is jelen vannak elméleti és (főleg) magyar irodalomtörténeti okfejtései, de immár nem érdeklődése *tárgyaként*, hanem *eszközként*.

Lényeges és kétségtelenül a társadalmi rendszer megváltozásától függő elmozdulás mutatkozik meg a társadalomban vállalt közszerepléseiben is. A nyolcvanas és kilencvenes évek fordulóján megkapja nagy-

doktori címét és egyetemi tanári kinevezését. A magyar szaknak immár nemcsak hallgatólagosan, egyfajta „szokásjog” alapján, de hivatalosan is megbízott vezetője. Egy választási időszakban – egészen fia haláláig – az akkori *Nemzetközi Magyar Filológiai* – ma *Magyarságtudományi Társaság* – elnöke⁶, s ezekben az években lesz külső tagja a *Magyar Tudományos Akadémiának* is⁷. De az életpálya szakaszolása szempontjából talán ezeknél is jellemzőbb az az állampolgári, civil szerep, melyet a *Cseh és Morvaországi Magyarok Szövetségének* és a *Prágai Tükörnek* a megalakulásában és működtetésében vállalt, s melyre még kitérünk. Teljesen jogosan nevezik tehát kitűnő munkájukban a Rákos monográfia szerzői, Filep Tamás Gusztáv és G. Kovács László⁸, ezt a pályaszakaszt a „*Prágai Tükör évtizedének*”, függetlenül attól, hogy az azóta is változatlan névvel megjelenő prágai folyóirat immár negyedik periódusát éli, melyekből Rákos Péter csak kettővel vállalt szellemi közösséget. Az első időszakban, egy időben, nevének feltüntetése nélkül, gyakorlatilag főszerkesztőként is dolgozott. Az általa szerkesztett számok könnyen felismerhetők: a cikkek közé beszúrt megjegyzések, anekdoták, irodalmi idézetek – főleg a Nyugatosok köréből, az ő szellemes szerkesztési elveit dicsérik. Bizonytalán már akkor látta, amit én napjainkban tapasztalhatok: soha ilyen szórakoztató és tanulságos nem volt a Nyugatot tanítani, mint éppen ma – hogy valami jót is mondjunk jelenünkről. A Tükör harmadik korszakában pedig már nevesítetten is a lap szerkesztőbizottságának elnöke; élete végéig mindkét periódus valamennyi számának bevezetőjét ő írta.

S végül, de nem utolsósorban, ugyancsak érezhetően változik e korszakban írásainak személyessége, expressis verbis is vállalva azt már a *Prágai őrjárat* elé írt *Előszavában*: „*Nem kedveltem a kitarulkozó személyességet*”⁹ írja, majd így folytatja: „*Most azonban, hét iksszel vállamon, vállalom: megnyitom a zsilipeket s hagyom, tűröm a személyes, a bevallottan lírai elem beszüremlését sorokba és sorok közé*”¹⁰. S ő maga fogalmazza meg a minőségi különbséget is korábbi és újabban írt, illetve közölt írásainak személyességéről „*Ezúttal azonban többről van szó: közlésre sosem szánt írásaim besorolásával, de a „kötőanyag” láthatóvá tételével is úgy formálok ezt a kötetet személyes ügyemmé, „pályám emlékezetévé”, ahogyan minden rendű-rangú tollforgatók szoktak a maguk pályafutásának valamely*

általánosabb tanulsággal szolgáló értelmet adni, voltaképpen ezzel szerezve némi jogcímet arra, hogy önmagukat témaként kezeljék.”¹¹ Ennek köszönhetően kerültek ebbe az 1995-ben kiadott kötetbe első közlésként az olyan írásai, mint az *Emigrálni*, amely közvetlenül az szovjet megszállást követően vet megrendítő erővel számot az akkor sokakban felvetődő kérdéssel, továbbá a *Tanárnak lenni* című, mérhetetlenül intim és szívszorító pedagógiai hitvallása, melyet saját bevallása szerint körülbelül tíz évig érlelt és csiszogatott. És – a teljesség igénye nélkül – ennek köszönhetőek azok a későbbi keltezésű írásai is, mint például a Pfeiffer kanonokot idéző, sőt a kettejük közötti egykori levélváltásokat is közlő visszaemlékezés¹², s lényegében ide sorolhatóak azok az írásai is, melyekben a zsidóság mint téma merül fel: a szóban forgó kötetben ez a Kertész Imre: *Kaddis a meg nem született gyermekért* című regényének recenziója (csak a rend kedvéért: a regényt a Nobel-díj előtt fedezi fel és tartja Primo Levi művénel is értékesebbnek)¹³, illetve az eme kötetben kívüliek közül a *Gyűlölet terhéről* című írása Bíró Béla könyvéről¹⁴, a *Zsidó írók cseh és magyar kontextusban* című írása¹⁵ etc. Nem ismerem maradéktalanul a Magyarországon jelenleg is folyó Romsics-Gerő vita valamennyi ágát-bogát, de az eddig általam elolvasottak alapján úgy vélem, talán ehhez a vitához is tartalmazhatnak szempontokat a felsorolt publikációk. De bizonyos értelemben ebbe a sorba illeszkedik a fentebb említett posztumusz kötete is¹⁶, melyet a szerző saját bevallása szerint eredetileg fiának kezdett el írni, ugyancsak az 1968-as megszállást követően.

A bőség zavarával és az idő rövidegével küzdve az alábbiakban azokra a szempontokra hívnám fel a figyelmet, melyek a tudatos építkezést illusztrálják, szomorúan lemondva az olyan látszólag ad hoc jellegű, de nagyon is a korra jellemző írásairól, mint a *szoboreltávolításoknak* és a díszpolgárság megvonásának¹⁷, a vegyesházasságok megkérdőjelezésének¹⁸, az új évezred kezdetének¹⁹ és egyebeknek a kérdéseiről, melyekben rendre szembemegy a Magyarországon, de Csehországban is széles körben elterjedt hiedelmekkel. Egyedül a *Vox humana* című írását²⁰ emelném ki e sorból, hiszen egy ország, jelesül Csehszlovákia kettéválásának a kérdése azért mégsem volt maradéktalanul csupáncsak véletlenszerű ötlet. Az egyébként színvonalas cseh lapban kitüntetett helyen megjelenő írás, persze korántsem

számíthatott sikerre, akkor már egy vesztesre álló ügy, az ország egyben tartása mellett érvelt, a dualizmus ötven esztendejével, amely – ha végül sikertelenül is, de mégis csak adott egy időkeretet egy esetleges további kiegyezésre. Nos, az ötven év nem adatott meg, de az azóta eltelt húsz esztendő távlatából az is látható ennek az írásnak a tükrében, milyen sekélyes érvek mentén, mennyire erőteljesen, milyen stratégiátlanul hagyta a politikai elit az országot veszni. Igen, békés feltételek közepette, de óhatatlanul a dezintegráció és a partikuláris, kisszerű érdekek malmára hajtva a vizet.

Aki közelebbről ismerte Rákos Pétert, nem egyszer hallhatta tőle a „kifogni a szelet a vitorlából”, „elébe menni a várható fejleményeknek” okfejtéseit. Bizonytalán ez sarkallhatta őt a Cseh és Morvaországi Magyarok Szövetségének, majd később a Prágai Tükör programjának megfogalmazására is: a *genius loci* ismerete, amely megannyi szlovákiai magyart érintett meg Csehszlovákia létrejöttétől kezdődően gyakorlatilag mindmáig. Ezt jelenti az a szándék, amit a Tükör programnyilatkozatában ekként fogalmazott meg: „Távolabb a súrlódások voltaképpen szinterétől, de mégis elég közel hozzájuk, és elég közel hozzájuk megismerni és megismertetni az olvasókkal a térséget közösen lakók közös problémáit: országokét, polgárokét, nemzetekét. A lap szellemi missziója, íme a kezdet kezdetén legalább ennyit láthatunk, a tolerancia és a megértés szigetévé válni a „dulakodás felett”...”²¹ És, persze, azt is jelenti, hogy egy mégoly kis magyar közösség is, amely kétségtelenül nem fogható a romániai vagy a szlovákiai magyar kisebbséghez (jóllehet nagyrészt onnan származott el) a saját integrált mivoltában mutat fel egy együttélési példát, de legalább is ellenáll mindkét irányban annak, hogy a politika foglya, játékszere legyen. Ehhez megvan Rákosnak a saját stratégiája is, amit Cs. Szabó László egy könyvével kapcsolatban és vele teljes összhangban ekként fogalmazott meg: „A szót, a „stratégia” szót egyébiránt magam is kedvelem, szívesen és gyakran használom. ...Én abban a – tudatomban többnyire a „nemes” vagy „nobilis” jelzővel társuló, megengedem, hogy önkényes jelentésben használom, amikor a stratégia valamely állandó, tudatosan megkomponált, tervezett és szervezett magatartást jelent, mely vérévé, alkotává vált hordozójának: nem kényszeríti arra, hogy unos-untalan alakoskodjon vagy taktikázzon, mert stratégiája egy a jellemével. Ilyen lehetett, ilyennek is mutat-

kozott Cs. Szabó Lászlónak és irodalmi elvbarátainak fegyvertelen felszabadító stratégiája. S ennyiben hát, magyar írókról és politikai emigránsokról lévén szó, ez „nemzeti stratégia” is, mégpedig értelmezésem és érzésem szerint a legeredményesebb és legkövetendőbb fajtájú”.²²

Történelmi, irodalmi, filozófiai ismereteinek gazdag tárházából merítve könnyen felismeri a lehetséges törésvonalakat, a lehetséges konfliktusforrásokat és céltudatosan illeszti be a lapba, azaz írja meg maga vagy kéri fel az arra hivatott potenciális szerzőket cikkírásra, az egyes potenciális problémák elemzését. Szinte mellbevágó, ahogy olykor még apró részletekben is visszaköszön ma egy-egy, akkor még csak periférikusnak számító jelenség. Szinte találmokra kiemelve: A csíkszeredai születésű Hajdú Farkas Zoltán a *Találkozásaim Uz Bencével* című írásában²³ 1993-ban elemzi és leplezi le a „székely mítoszt”, ekképpen összegezve írását: „*Napjainkra bezárult a kör: a sokszor napi ideológiai, kultúrpolitikai érdekből létrehozott, elhamarkodott s éppen ezért felszínes nemzeti jelképek (hősi múlt, porladó szikla stb. stb.) állandó emlegetését kultúránktól manapság már maga – a tömegkommunikációs eszközök egyre erőszakosabb manipulálásán felnevelődő – közlés kéri számon, ezeket tudván identitástudata legjogosultabb hordozóinak, így válhatott a jóízűs határait súroló, polgári eredetű „Székely Himnusz” eléneklése is minden erdélyi vallásos vagy kulturális megmozdulás kötelezően felemelő momentumává.*”²⁴ *A csíkszeredai szerző aztán a kassai Márait idézi: „Semmit sem utálok jobban, – írja Márai – mint az érzélgős honfibút, semmit sem vetek meg úgy, mint azt a bőfögő hazafiságot, amely kisajátítja és patentiözve egy földi tájhoz való gyanús hangossággal vallott érzelmeit.”*²⁵

Idő híján nem folytatom a sort csábítóbbnál csábítóbb idézetekkel, csupán jelzésszerűen sorolok egy-két témát, az építkezést szemléltetendő: a Horthy korszakot Rákosnak nincs miért magasztalnia, de a Csehországban elterjedt sztereotípiával bátran állítja szembe, ami a Horthy rendszerben a demokrácia csíráit megőrizte²⁶; az általa egyébiránt nagyon tisztelt Németh Lászlóból nem a *Kisebbségben-t* emeli ki, hanem azt a kevésbé ismert írását, melyben Németh Trianon – mégoly kevés – előnyét is méltatni tudta²⁷. Nem hagyja viszont szó nélkül az általa ugyancsak tisztelt tudóstársának, Richard Pražáknak Trianonra vonatkozó szentenciáját,

amely az általa szerkesztett cseh nyelvű magyar történelemkönyvbe került be, jelesül, hogy „a nagyhatalmi ambícióktól fűtött magyar uralkodó osztály rétegeit és a nacionalizmustól és sovinizmustól átitatott lakosság viszonylag jelentős részét sokkolta a trianoni döntés”²⁸. Rákos recenziójában részletekbe menően mutatja be, hogy az igazságtalan békediktátumot nem csupán a magyar nacionalisták, de minden magyar igazságtalannak tartotta”²⁹. És folytathatnánk.

Ennek a vállalható és vállalandó szellemi és magatartásbeli örökségnek, más szóval annak, ami követően marad, egyfajta tárházát adja a *Magyarok világvonalá* című írása³⁰, melyben bőven válogat pártállásra, meggyőződésre való tekintet nélkül a történelmi múltból és félmúltból egyaránt. A mérce: legalább egy jeles cselekedet, amivel előbbre vitték, pozitív értelemben határozták meg a magyarság világvonalát a magyar történelem egyéniségei Széchenyitől akár Teleki Pálig, Kölcseytől Fábry Zoltánig és sorolhatnánk, beleértve a harmadikutas elképzeléseket is, amelyek – s nemcsak magyar viszonylatban – ugyancsak sokat foglalkoztatták Rákos Pétert ebben a korszakban is. De van kizáró ok is, ami a példatárból kiszűri az oda nem illőket: „*őket, kik a magyarságukért éltek, ne keverjük össze azokkal, akik a magyarságukból élnek*”³¹.

Remélhetőleg e tömör felsorolásból is világosan előtűnik, hogy a korszak meghatározó témája Rákos számára a nacionalizmussal összefüggő kérdéskör volt. Ezt számos publikáció, az említett önálló kötetben megjelent tanulmány és részben posztumusz kötete is igazolja. Részleteiben, erre, remélem, lesz még ma alkalom visszatérni a tervezett kerekasztal

beszélgetés során is. Amolyan kedvcsinálólként álljon itt csupán egy rövidke idézet, melyet Arnošt Gellner *Národy a nacionalismus* (Nemzetek és a nacionalizmus) című könyvének recenziójában írt. „*A nacionalizmust, s ez mindjárt az elején szinte mellbevágóan mehökkentő, Gellner professzor az állam fogalmával határozza meg, kimondva velősen, hogy nem a nemzetek termik pusztá létükkkel a nacionalizmust, hanem a nacionalizmus teremti a nemzeteket. Mégpedig nem öröktől fogva: amit korábban a nemzetek kialakulásáról hajtogattunk már-már közhelyként, az a nacionalizmusra érvényes: az ipari társadalommal együtt születik...*”³²

Ha széjjelnézünk szűkebb két-három hazánkban, Csehországban, Szlovákiában és Magyarországon, lelkesedésre nincs különösebb okunk. **Mi végre** e nemes törekvések, mikor törekvések, mikor láthatólag nem ilyesfajta igyekezet üli ma ünnepét térségünkben? Vajon ment-é általa előbbre a világ? – kérdezhetjük szabadon a Rákos Péternek is oly kedves Vörösmarty nyomán. S mint akkor, a nagy magyar költő korában, most sem egyszerű a válasz. Az ugyan jelenleg kétségtelennek tűnik, hogy amit Rákos Péter elképzeléseivel, műveltségével, a huszadik század legembertelenebb eseményeit megélt ember tapasztalataival a tarsolyában vizionált, felvázolt, elemzett, vagy amitől egyszerűen csak óvott, nem a mai közgondolkodás fősodrába tartozik. Mi több, az effajta igyekezetet a vak akarat általában mindig is lesöpörte, lesöpri... De vajon meddig még? S ha jóslatokba nem is bocsátkozhatunk, az bizonyonnyal elmondható, hogy a hátrahagyott életmű a felismerések olyan gazdag tárházát kínálja, amihez még hosszú időn át érdemes lesz vissza-visszatérni.

Jegyzetek

- 1 Petr Rákos, *Neúnavná slova: Filologova lyrika* [Fáradhatatlan szavak: A filológus lírája], kiad. Evžen Gál, Praha, Nakladatelství Academia, 2011 (Literární řada), 647.
- 2 Rákos Péter, *Prágai őrvárát*, Bratislava 1995, 260.
- 3 Magyarul: Rákos Péter, *A nemzeti jelleg a miénk és a másoké: Öncsalások és előítéletek mint történelemformáló tényezők*. Bratislava, Kalligram, 2000, 175; csehül: Petr Rákos, *Národní povaha – naše a těch druhých: Sebeklamy a předsudky jako dějnotvorná síla*. Bratislava, Kalligram, 2001, 132.
- 4 Petr Rákos, *Mravuprosté epištolý – ni kázání, ni kárání* [Erkölcsmentes episztolák – se prédikálás, se korholás], Praha, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2002, 201.
- 5 Petr Rákos, (ifj.): *Corvina, azaz A hollók könyve* [Korvina čili kniha o havranech], Kalligram, Bratislava 1998, 285.
- 6 Az 1991-95 közötti időszakban
- 7 1998-ban; *A külföldi felsőfokú magyaroktatás mint a kutatás ösztönzője s egyszersmind tárgya* c. székfoglaló beszéde a <http://mta.hu/cikkek/szekfoglalok-117271> honlapon érhető el.
- 8 Filep Tamás Gusztáv–G. Kovács László, *Rákos Péter 1925–2002*, Dunajská Streda, Nap Kiadó, 2005, 350.
- 9 i.m. 5.
- 10 Uo. 5.
- 11 Uo. 5.
- 12 *Ecsetvonások Pfeiffer Miklós kanonok úr portréjához*, Prágai Tükör 2002/1, 21–27.

- 13 *O románu, na jehož začátku je amen*, Literární noviny 1992/9, 12; magyarul: *Egy imádság, melynek az első szava „ámen”*, Prágai őrnjrat, Kalligram, Bratislava 1995, 248–252.
- 14 *A gyűlölet terhéről*, Liget 2001/6, 82–87.
- 15 „Zsidó írók” *cseh és magyar kontextusban*, in: Bohemi et Hungaria. Tanulmányok a cseh–magyar irodalmi kapcsolatok köréből, Berkes Tamás (ed.), Osiris, Budapest 1998, 87–90.
- 16 Petr Rákos, *Mravuprosté epištoľy... i.m.*
- 17 *Hitler čestným občanem Lanškrounu!*, (Hitler Lanškrou díszpolgára!), Amicus 2002. augusztus, 18–20.
- 18 *Szisszenet, a vegyes házasságok és egyéb vegyes érzelmek ügyében*, Prágai Tükör 2001/2, (TÜ)KÖRKÉP c. melléklete, 17–18, és Új Szó, 2001. 10.26, Gondolat c. melléklet.
- 19 *Minden gimnazista tudja*, Magyar Tudomány 2001/1, 99–101.
- 20 *Vox humana*, Přítomnost 1991/11, 1–2; magyarul *Vox humana – Szlovákiából (sic!)*, Magyar Hírlap 1992/169, melléklet, III.
- 21 *Visszapillantó*, Prága, Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége, 2001, 99.
- 22 Rákos Péter, *A múlt nem mögöttünk van, hanem alattunk*, Prágai Tükör 1996/4, 69.
- 23 Hajdú Farkas Zoltán, *Találkozásaim Uz Bencével*, Prágai Tükör 1993/4, 49–54.
- 24 Uo. 54.
- 25 Uo.
- 26 *O horthyovském Maďarsku – tentokrát trochu jinak* (A Horthy-korszakról – ezúttal kissé másképpen), Amicus, Praha 1997. május, 37–42.
- 27 *Nem tabu, legenda*, Forrás 2001/4, 93–95.
- 28 Richard Pražák a kol., *Dějiny Maďarska*, Masarykova Univerzita v Brně, 1993, 240.
- 29 *Radost a rozjímání* (Nad knihou Richarda Pražáka a kol. „Dějiny Maďarska” – Öröm és töprengés), Amicus 1993. december, 38–43.
- 30 *Magyarok világvonala*, Prágai Tükör 2002/1., 34–39.
- 31 Uo. 39.
- 32 Rákos Péter, *A ruritán kisebbség Megalomániában és egyéb nemzet körüli dolgok*, in. *Prágai őrnjrat*, 175.

Szarka László, Gál Jenő és Tibor Pichler kerekasztal-beszélgetése

Rákos Péter életútja az évszámok tükrében

1925. február 14-én születik Kassán.
- 1943 – nyáron sikeres érettségi vizsgát tesz Kassán, a Magyar Királyi Állami Hunfalvy János Gimnáziumban. A zsidótörvények miatt nem tanulhat tovább egyetemen.
- 1944 – családjával együtt Auschwitzba deportálják.
- 1945 tavaszán jut haza Kassára, ősszel megkezdí felsőfokú tanulmányait a prágai Károly Egyetemen.
- 1949 – a Csehszlovák Távirati Iroda (ČTK) munkatársa.
- 1950 – diplomát szerez a Károly Egyetem filozófiatörténelem szakán. Ugyanettől az évtől kezdve az egyetem Magyar Szemináriumának oktatója, 1952-ig megbízott előadóként, majd 1964-ig tanársegédként, utóbb adjunktusként, 1964-től docensként, 1999-től egyetemi tanárként.
- 1951 – az ő válogatásában és előszavával lát napvilágot Móricz Zsigmond *Sedm křejarů (Hét krajcár)* című elbeszéléskötete; a következő évtizedekben számos elsőrangú magyar próza- s drámaíró és költő – Babits Mihály, Déry Tibor, Illyés Gyula, Karinthy Frigyes, Katona József, Madách Imre, Ottlik Géza, Weöres Sándor és mások – kötetéhez ír a cseh olvasót avatottan eligazító elő- vagy utószót.
- 1953 – Prágában megjelenik első önálló munkája, a *Maďarská literatura XX. století (A XX. század magyar irodalma)* című jegyzete.
- 1960 – az irodalomtudományok kandidátusa lesz.
- 1963 – *Poslušně hlásím* címmel Prágában megjelenik az első általa fordított szépirodalmi mű, Bóka László *Alázatosan jelentem* című regénye, melyhez a bevezetőt is ő írja. Ugyenezen év májusában részt vesz a Liblicében megrendezett nemzetközi Kafka-konferencián, melynek a szervezésében is közreműködött.
- 1965 – Pozsonyban megjelenik a kiváló irodalomtörténésszel, Turczel Lajossal (1917–2007) közösen írt, *A magyar irodalom története 1772–1848* című egyetemi jegyzetének első kiadása. (A második kiadás 1968-ban lát napvilágot.)
- 1966 – *Rhythm and Metre in Hungarian Verse (Ritmus és metrum a magyar verselésben)* című habilitációs dolgozatának megjelenése a Károly Egyetem kiadásában.
- 1968 – a Károly Egyetem Bölcsészkarának dékánhelyettesévé választják; posztjáról később lemond, hogy így is elhatárolódjon az 1968 augusztusa után a társadalmat némaságra és passzivitásra kényszerítő, az ellenvélemények hangoztatóit üldözéssel fenyegető „normalizációtól”.
- 1971 – *Tények és kérdőjelek. Tűnődés az irodalmon* címmel megjelenik első tanulmánykötete a pozsonyi Madách könyvkiadó gondozásában; Prágában egy rangos sorozat részeként kiadják a magyar irodalom cseh nyelvű, általa szerkesztett és bevezetővel ellátott lexikonát, a *Slovník spisovatelů – Maďarsko (Írók szótára – Magyarország)* címet viselő kötetet, melynek számos szócikkét is ő írta.
- 1975 – *Vzkaz v láhvi (Üzenet a palackban)* címmel kiadja Karinthy Frigyes válogatott elbeszéléseit; a válogatáson és az utószón kívül a fordítás is az ő munkája.
- 1981 – a tanárként és irodalomtörténészként lankadatlan szorgalommal dolgozó Rákos Péter ismét műfordítóként lép a színre: ezúttal Karinthy Ferenc *Epepe* című regénye jelenik meg a tolmácsolásában.
- 1982 – összeállításában, elő- és utószavával megjelenik Prágában a *Velká generace. Básníci Nyugatu (A nagy generáció. A Nyugat költői)* című reprezentatív antológia. A Magyar Népköltárság kormányától megkapja a Munka Érdemrend arany fokozatát.
- 1986 – napvilágot lát második, *Az irodalom igaza* címet viselő tanulmánygyűjteménye (Madách, Pozsony). E munkájáért a következő évben Madách Imre-díjban részesül.
- 1989 – megszerzi az irodalomtudományok doktora címet.
- 1990 – részvételével és hathatós segítségével létrejön Prágában a Cseh- és Morvaországi Magyarok Szövetsége (CSMMSZ).

- 1991–1996 – ő tölti be a Nemzetközi Magyar Filológia Társaság elnöki tisztét.
- 1991 – több mint négy évtizedet felölelő oktatói pálya után nyugalmába vonul.
- 1993 – megjelenik a *Prágai Tükör* című folyóirat első száma. A lapnak egy hosszabb megszakítástól eltekintve haláláig a munkatársa marad.
- 1995 – hetvenedik születésnapjára a pozsonyi Kalligram Könyvkiadó kiadja válogatott tanulmányainak általa összeállított, *Prágai őrjárat* című kötetét.
- 1998 – megkapja a Márai Alapítvány Nyitott Európáért Díját. A Magyar Tudományos Akadémia külső tagja lesz.
- 2000 – önálló kötetként megjelenik a *Nemzeti jelleg. A miénk és másoké. Öncsalások és előítéletek mint történelemformáló tényezők* című nagyívű tanulmánya, melyet a Kalligram Könyvkiadó a következő évben csehül is közread.
2002. augusztus 15-én meghal Prágában. Novemberben posztumusz kiadványként lát napvilágot az utolsó könyve: *Mravuprosté epištolý, ni kázání ni kárání (Erkölcsmentes episztolák, se prédikálás, se korholás)*. A prágai Karolinum Könyvkiadónál megjelent kötet filozófiai mélységű reflexiókat tartalmaz az emberi lét értelméről, az erkölcsi értékekről, a nyelvről mint kommunikációs eszközzől, az igazság, a szabadság, az egyenlőség, a nemzet fogalmáról; a műből a tanári hivatással kapcsolatos megkapó vallomások sem hiányoznak.
- 2011 – *Neúnavná slova. Filologova lyrika (Fáradhatatlan szavak. A filológus lírája)* címmel megjelenik az életművét átfogó posztumusz tanulmánygyűjteménye a prágai Academia Kiadónál.

Filep Tamás Gusztáv–G. Kovács László: Rákos Péter 1925–2002, Nap Kiadó, 2005, 339–341. p.; az eredeti életrajzi kronológiát a Bohemia számára átdolgozta: G. Kovács László

A szimpózium előadói

MONOK ISTVÁN – a Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság társelnöke, irodalom- és művelődéstörténész, egyetemi tanár, az MTA doktora. 1999–2009 között az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, jelenleg a Szegedi Tudományegyetem, valamint az Eszterházy Károly Főiskola tanára.

JIŘÍ JANUŠKA – cseh nyelvész, jelenleg a prágai Károly Egyetem Közép-Európa Tanulmányok tanszékén.

BERKES TAMÁS – irodalomtörténész, bohemista. Az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének a Közép- és Kelet-európai Osztályának vezetője, az irodalomtudomány doktora.

ROBERT SVOBODA – Budapesten élő cseh műfordító, újságíró, publicista.

FILEP TAMÁS GUSZTÁV – kisebbségkutató, művelődéstörténész, a (cseh) szlovákiai magyar irodalom-, sajtó-, valamint eszmetörténet kutatója.

JANKOVICS JÓZSEF – az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet osztályvezetője. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság korábbi főtitkára. Munkáit főként a XVII. századi magyar irodalom, Babits-filológia és kortárs irodalom témakörökben írta.

SZARKA LÁSZLÓ – történész, az MTA BTK Történettudományi Intézet munkatársa, a komáromi Selye Janos Egyetem docense.

GÁL JENŐ / Evžen Gal – a Prágai Tükör egyik alapítója, volt főszerkesztője. 2003–2009 között a budapesti Cseh Centrum vezetője. Kortárs és XX. századi magyar irodalom tanára a prágai Károly Egyetemen, Rákos Péter szellemi hagyatékának gondozója.

TIBOR PICHLER – pozsonyi filozófus, egyetemi tanár, a Szlovák Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének vezetője. Fő szakterülete a szlovákiai és közép-európai filozófiai és politikai gondolkodás története.